

dyade
.no

NRK RADIOTEATRET

Livet er
for kort
til å halda
kjeit.

Arne Garborg

inn i vår tid

Carl Henrik Grøndahl:

Når seksualiteten våkner.

Haugtussa i NRK Radioteatret

Stein Versto:

Arne Garborg og Sri Ananda Acharya

Religionen, fredstanken og møtet

mellom aust og vest

Arne Dag Østigaard:

Vismenn i stille og storm

Baral og Garborg

Arne Dag Østigaard:

Flukt til fjells

Då Hulda og Arne gifta seg

Marit Heiberg Lund

Labråten i Asker

Kraftsentrum og hjem

Høgskulen i Sogn og Fjordane

Dyade
HSF/FOSS Tidsskrift Dya
2000 rg. 32 Nr 4

H01000890

4 2000

GARBORG-ÅRET 2001

150 år siden Garborg ble født

NRK RADIOTEATRET

Haugtussa

“Sandheden,
Sandheden
- om den saa
skal føre
til Helvede.”

Labråten - Garborgs hjem i Asker

Arne Garborg

er ikke bare en av våre største forfattere. Han levde et liv som i seg selv er svært spennende, noe store deler av dette Dyade handler om. I 2001 er det 150 år siden han ble født på Jæren. Dette landskapet danner klangbunn i *Haugtussa*, noe av det vakreste som er skapt av poesi her i landet.

“Til deg du hei og bleike myr/ med bukkeblad/ der hegre stig og heilo flyr/ eg gjev mitt kvad.” Slik begynner diktsyklusen. Carl Henrik Grøndahl har dramatisert den for NRK Radioteateret og gir i bladet sin tolkning av det drama som spiller seg ut, først og fremst i sinnet til den synske ungjenta Veslemøy i hennes møte med de våknende erotiske kreftene i henne selv og skuffelsen over gutten som sviker henne.

Stein Versto reflekterer over Garborgs påvirkning fra indisk tenkning, stimulert av møtet med vismannen og poeten Sri Ananda Acharya. Inderen bodde oppe i Tronfjell i Nord-Østerdalen i nesten 30 år, en drøy mil fra Garborgs dikterstue på Kolbotn ved fjellsjøen Savalen..

Garborg-granskeren Arne Dag Østigård beskriver gjennom levende sitater fra Arne og Hulda Garborg hvordan de traff hverandre og tok det dramatiske valget om å flykte fra Kristiania og opp til den råbarske ensomheten i tømmerstua nesten 800 meter over havet ved Savalen.

Siste del av livet bodde Arne og Hulda på Labråten i Asker, ikke langt fra Acems kurssted Skaugumåsen. Marit Lund beskriver denne perioden i Garborgs liv med innblikk i hvor mye tungt han slet med i seg selv, og hvor mye Hulda hadde å si for at han i det hele tatt greide seg.

Vi utgir dette Dyade til feiringen av Garborg-jubileet i samarbeide med jubileumskomiteén og NRK Radioteatret. Det handler om god litteratur og om et dyptpløyende og spenningsfylt menneske. Redaksjonen takker alle dem som har bidratt med artikler.

INNHOOLD

Carl Henrik Grøndahl:
Når seksualiteten våkner.
Haugtussa i NRK Radioteatret side 3

Stein Versto:
Arne Garborg og Sri Ananda Acharya
Religionen, fredstanken og møtet
mellom aust og vest side 18

Arne Dag Østigaard:
Vismenn i stille og storm
Baral og Garborg side 23

Arne Dag Østigaard:
Flukt til fjells
Då Hulda og Arne gifta seg side 32

Marit Heiberg Lund
Livet på Labråten
Kraftsenter og hjem side 54

Om forfatterne

Carl Henrik Grøndahl, redaksjonsleder i NRK Radioteatret, redaktør i Dyade og i Acems faglige ledelse.

Stein Versto er skjønnlitterær forfatter. Han holder kurs i kreativitet og meditasjon.

Arne Dag Østigaard er cand.philol. Han har blant annet skrevet boken «Arne og Hulda på Kolbotn». Han er en av initiativtagerne til de årlige Garborg-dagene på Tynset.

Marit Heiberg Lund er spesialpedagog og rådgiver. Hun er kurslærer i Acem.

nr 4 2000 32. årgang

Tidsskrift for kultur, filosofi,
psykologi, meditasjon, samfunn

DYADE drives på
idealistisk basis.
Ingen mottar økonomisk
godtgjørelse for bidrag.
Evt. overskudd går til
organisasjonen Acem.

Adresser:

Postboks 2559 Solli,
0202 Oslo
Huitfeldtsgt. 49, 0202 Oslo
Telefon: 23 11 87 00
Telefax: 22 83 18 31
Postgiro: 0805 2 09 42 33
dyade@acem.no
dyade.no

Trykk/opplag:

Hegland Trykkeri
1200 eks
Utkommer 4 ganger i året

Abonnement

For år 2001: kr. 190,-

Redaktør:

Ole Nygaard

Redaksjon:

Turid Suzanne Berg-Nielsen
Halvor Eifring
Carl Henrik Grøndahl
Eirik Jensen

Redaksjonsekretær:

Trygve Fridstrøm

Administrasjon:

Acem sekretariat

Redaksjonsråd:

Rolf Brandrud
Ole Gjems-Onstad
Torbjørn Hobbøl
Are Holen

ISSN 0332-5792

Laila Goody - Haugtussa

Arne Barca (t.v.)- sonografi, Steinar Berthelsen - regi

Carl Henrik Grøndahl

NÅR SEKSUALITETEN VÅKNER

Tanker om *Haugtussa* i NRK Radioteatret

Haugtussa er en fortelling om hva som skjer når seksualiteten våkner i oss. Arne Garborg forteller om kjærlighet og svik, om ung lengsel, svart raseri og den lange veien mot forsoning.

Haugtussa er det klengenavnet bygda gir Veslemøy, en ungjente på Jæren. Hun er 15-16 år gammel. Arne Garborg tegner henne som mørk og pen, men også sped og veik. Hun er innadvendt og lavpannet (!):

Ho er mager og myrk og mjå
med brune og reine drag
og augo djupe og grå
og stilslegt drøymande lag.
Det er som det halvt om halvt
låg ein svevn over heile ho;
I rørsle, tale og alt
ho har denne døyvde ro.

Under panna fager men låg
lyser augo som attom eim;
det er som dei stirande såg
langt inn i ein annan heim.
(...)

Ho er skjelvande sped og veik,
midt i det ho er ven og ung. (*Veslemøy*)

Arne Garborgs diktsyklus *Haugtussa* er en av klassikerne i norsk litteratur. Artikkelforfatteren har dramatisert og bearbeidet den for NRK Radioteatret. Et slikt arbeid er også en lese måte. Denne artikkelen forsøker å dele noen av de tanker som vokste seg til etterhvert som *Haugtussa* ble radiodrama og CD-utgivelse. I sitatene bruker jeg tilnærmet den moderniserte språkformen vi la til grunn. Parantesen angir hvilket dikt i syklusen sitatet er hentet fra. Til denne lese måten har de andre i laget bak NRK-produksjonen gitt verdifulle bidrag: Arne Barca, Åsmund Feidje og Steinar Berthelsen. Og ikke minst Laila Goody, som ga skikkelse og liv til Veslemøy.

Hun kaster seg ikke inn i festen og dansen. Hun sitter i en mørk krok og ser på. Hun er ikke med i skjemt og fjas og blir møtt med kalde flir. "Ho ser det dei andre ikkje kan sjå". Hun ser en annen verden. Hun er god til å fortelle og opptatt av det overnaturlige og underjordiske. Hun ser daudinger, er synsk. Mor hennes mener det er en bør som kan bli for tung; det er bedre å være død, så får man i alle fall fred i jorda. Men Veslemøy våger – det er det som gjør henne til en dramatisk skikkelse:

Å heller vil eg
med augo sjå
enn dauv og blind
gjennom verda gå
og ikkje det sanne skilja! (*Haugtussa*)

Et voksent prosjekt. Det er driftene som utløser dramaet. Veslemøy lengter og kjenner seg som huldra:

Sola stig og sola gjeng;
vinter kjem og lakkar;
utan vén og bruseseng
huldra veglaus lakkar.
Leid er lange ventings brand;
aldri kjem den lyse mann. (*Under jonsok*)

Men gutten kommer, Jon frå Skarebrotet. Han hjelper henne i den første gjeter-økta på heiene. Han er lys og lett og blid, han flirer ikke av henne: "Haugtussa-namnet visst han aldri veit". (*Den snilde guten*) Det største er at han lytter på henne. Hun betror ham hele sin verden og virkelighet. Dette er en nydelig skildring av hvordan det er å bli møtt omsider, bli sett og tatt på alvor:

Med undring høyrer han det store ord,
at om han tagnad tru vil lova,
so er ho sjølv av desse få på jord,
som har den underfulle synegåva.
Han gir si hand. Av vørnrad er han fylt.
Og alt ho no fortøl. Han er som tryllt. (*Den snilde guten*)

Arne Garborgs beskrivelse av forelskelsen svinger det av:

Den galne guten min hug hev dåra;
eg fanga sit som ein fugl i snøra;
den galne guten, han gjeng so baus;
han veit at fuglen vil aldri laus.

Å gjev du batt meg med bast og bende;
å gjev du batt meg so banda brende!
Å gjev du batt meg so fast til deg,
at heile verda kom bort for meg! (*Elsk*)

Og denne strofen om to unge som søker sammen i ly for været under en bergheller, er trolig den vakreste samleieskildringen i norsk litteratur. Edvard Grieg har satt toner til den:

Og som det lid til svale kveldings stund,
alt meir og meir i lengt dei saman søkjer,
og brått om hals den unge arm seg krøkjer,
og øre skjelv dei saman munn mot munn.
Alt svimrar bort. Og der i kvelden varm
i heite sæle søv ho i hans arm. (*Møte*)

Hun gir seg hen til ham og blir kvinne, ser seg komme hjem til gards som dronning. (*Ku-lokk*). Hun venter ham på besøk igjen. "Ho reknar dag og stund og seine kveld". (*Vond dag*)

Men Jon sviker. Utpå høsten drar hun seg hjem "av hugverk mødd og sjuk av ank og otte". Der er gamlen nettopp kommet hjem fra kirke og kan fortelle nytt. At Jon flokser fritt med alle jenter gilde og nå har latt seg lokke av den rike gardjenta på Ås. Kan Arne Garborg dikte forelskelse og lyst, kan han såmenn også dikte kjærlighetsorg:

Som fuglen såra under varme veng
so blodet tippa lik den heite tåre,
ho dreg seg sjuk og skjelvande i seng
og vrid seg natta lang i gråten såre.
Det slit i hjarta og det brenn på kinn.
No må ho døy; ho miste guten sin. (*Vond dag*)

Så kastes Veslemøy inn i selvmordstanker, raseri, drapslyst. Hun blir vitne til en slags djevel- og heksesabbat, der alskens faenskap får komme til orde. Hun fristes til å oppgi alt, forstenes, glemme. Men sliter seg gjennom og velger til sist å eie både minnene og smerten. Og nesten slik kong Ødipus i 2. del av Sofokles' drama føres til gudene etter endt tragedie, blir Veslemøy ført til en høyere tilværelse:

Kom, følg oss på din nye veg,
som opp or mørkheim fører deg
til lys og klare dagar! (*Fri*)

Her slutter *Haugtussa*. Hva er det vi har lest?

HVOR ER HAUGTUSSAS FYLGJE?

Veslemøy sitter i sin mørke krok på julefesten og betrakter de andre ungdommene. Dans og drikk, brunst og kåtskap. Så ser hun bak fasadene, underliggende drifter og karaktertrekk slik de får form i dyreskikkelser, fylgjer. Fælt er det.

Å kunne dei sjå!
Dei fælte visst då
og vondskap og villskap seg vende frå. (*Laget*)

Her er det ulver og feitsugger, bukker og haner, rever og gjess, ei merr, ei tisse og ei gås. Alle får sine pass påskrevne. Bare ikke Veslemøy selv. Hun har ingen fylgjer. I henne tripper det ingen redde eller sinte, kåte eller masete dyr. Hun rommer ikke noe stygt.

Her er selve kjernen. Når Arne Garborg går tilbake i tid, går han også tilbake til en annen menneskeforståelse. Troll og demoner, underjordiske krefter og det oversanselige er en måte å forstå vår irrasjonalitet på. Hvorfor handler jeg som jeg gjør? Hvorfor gjør jeg det jeg ikke vil? Jeg er jo ikke så stygg og slem? Det må være noe utenfor meg som påvirker mine handlinger.

På slutten av 1800-tallet begynte den store internaliseringsprosessen i europeisk kultur. Det vil si at alt det mennesker tidligere eksternaliserte, la ut av seg selv - ble tatt inn og gjort til en egenskap, en drift, en lyst, en reaksjon med utgangspunkt i det enkelte individ. Når jeg er rasende,

er det ikke demoner som uttrykker seg gjennom meg. Når jeg er neddtrykt, er det ikke fanden som klemmer meg. Når jeg er gal, er jeg ikke besatt. Når jeg er kåt, er det ikke andres drifter som bruker meg til å uttrykke seg. Alt dette er krefter i min karakter, min personlighet, min psykologi.

EN STUDIE I USKYLDENS STRATEGI

I *Haugtussa* er eksternealiseringen selve grepet. Arne Garborg gjør henne synsk. Men ikke i den forstand at hun ser inn i framtiden. Hennes synskhet består i hovedsakelig i at hun gir skikkelser til det hun projiserer inn i andre. Med den mer vitenskapelige menneskeforståelse som oppsto i det 20. århundre, ville man trolig sagt det langt mindre poetisk og drømmende: Hun er nesten grensepsykotisk i sin eksternealisering. Veslemøy eier ingen lidenskaper selv. Hun eier bare lidelsen. Alt hun ikke våger være, alt det hun oppfatter som stygt, er det andre som påfører henne eller utsetter henne for. Hun er offer.

Dette er ikke bare fortid. Å legge det stygge vi ikke vil vite av i oss selv, over på andre, er såvisst ingen fremmed strategi uansett tid og kultur. Slik sett er *Haugtussa* også en studie i hvordan man skal fremstå uskyldig og ubelastet. Det er alltid noen som går på den. "Eit uskjemt og ærleg lite menneske, som er varm og spontan", skriver professor Sigmund Skard i en artikkel om *Haugtussa*. Renhet og storhet og det beste i norsk kristentradisjon leser pater Finn Thorn inn i Veslemøys adferd. (referert senere)

Haugtussa blir først levende når man ser alle de underjordiske og overnaturlige skikkelsene som uttrykk for krefter og lyster i henne selv. Når hun oppfatter alt det fæle som vrenger seg ut mellom yr ungdom – men ikke noe hos seg selv – legger hun alt ut og plasserer sin egen

råskap og hjelpeløshet i andre. Der kan hun ta avstand fra det. Hun ligger og sover i måneskinn og vekkes såvidt. "Dvaledøyvd, maktlaus, or svevnen rådd" oppfatter hun en bukk som vil lokke henne inn i berget med kåtskap:

Du skal ikkje reddast den elskhug vill,
som syndar og gret og gløymer;
hans famn er heit og hans hug er mild,
og bjørnen arge han tøymer. *(Det syng)*

Vi kan selvfølgelig godta at det ofte tripper kåte bukker under jomfruenes sovekamre. Slikt kan det bli god poesi av. Men for en skuespiller som skal gi skikkelse til Veslemøy, er opplevelsen av at dette er den våknende seksualitet i henne selv, mer å spille på.

I et annet av disse natte-synene møter Veslemøy måneskinnsmyene.

Aldri såg dei den varme dag;
stilt det er i det ungdomslag.
Stivt dei i dansen smiler.
Kalde søv desse andlets-drag *(Måneskinsmøyane)*

Dette er den julefesten noe i Veslemøy ønsker seg. Her er ingen råskap og drifter. Her er alt stivnet, frosset – slik hun selv er det. Hun ser seg selv.

HUN OVERSKRIDER INGEN GRENSER

Jon i Skarebrotet tar imot henne, gir henne trygghet. Hun våger en relasjon. Når den bryter sammen, faller hun inn i et morderisk raseri som gjør det mulig for Arne Garborg å skape disse frydefulle scenene på Skarekula. Hun raser rett inn i helvete og den rå ondskap. Til selve ritualene i denne seansen er hun bare passiv tilskuer. Garborg glemmer henne i lange strekk. Men når hun hentes inn igjen, har hun impulser til å gi seg hen til hvemsomhelst for å glemme Jon. Hun kjenner lyst til å drepe denne megga fra Ås, som har tatt Jon fra henne. Hun vil bruke alle midler for å få ham tilbake. Hun tenker på selvmord. Hun ønsker at verden skal gå under. Hun vil ruse seg inn i glemsel.

Hun gjør ingen av delene. Det er verdt å merke seg. Her får ikke sjalusien håndfaste uttrykk. Hun kjenner lysten, men hun utagerer ikke. Hun ødelegger ikke andre eller seg selv. Hun overskrider ingen grenser. Det eneste moralske tvilsomme hun gjør – etter verkets målestokk – er den handlingen som utløser alt: hun har syndig sex med Jon. Det er et interessant poeng at Arne Garborg, som selv var for og praktiserte fri kjærlighet i sin ungdom, overhodet ikke lar Veslemøy ha kvaler for den handlingen. Ville ikke skammen og frykten for straff for en slik forbudt nytelse vært nokså overskyggende i hennes lutherske verdensbilde? Men nei – det hun skammer seg over og skremmes av, er sine egne høyst

normale reaksjoner.

Man kan lese *Haugtussa* som vendepunktet i en ung jentes liv. Hun går fra den barnlige eventyrverden, der hun dikter dramatikken inn i katten Mons som ligger under ovnen. Kanskje var han engang en prins som ble forhekset på grunn av kjærlighetslengsel. (*Veslemøy ved rokken*) Verden er trygg tross alt. Så slår den voksne virkelighet inn over henne: "No må eg sjå både draug og troll og gasten med håra lange." (*Haugtussa*) Hun vil se den, men vil ikke se at den også er i henne. Så tvinges hun til å innse at det er hun selv som kjenner lyst til onde handlinger. Det forstyrrer hennes virkelighetsoppfatning. Hennes selvspekt blir knust av det. Hun er ikke lenger den Veslemøy hun ønsker å være.

Hun deler ikke smerten med noen. Hun blir selvopptatt og klarer ikke leve etter idealene. Det er det som belaster henne. Begjæret etter Jon er blitt hennes eget og forstyrrer hennes selvforståelse. Hun er ikke lenger den prektige, skyldfrie:

Kor hev det vorte Veslemøy no?

Eg kjenner meg ikkje. Eg var ikkje so. (*Kor hev det seg*)

Dette blir verst for henne i kirken:

Eg sit i kyrkja som snekegjest;
eg gløymer Gudsord og gløymer prest,
- eg arme!

Eg lesser synd etter synd på meg,
for om eg ein glimt kunne få av deg. (I kyrkja)

I ett perspektiv er dette hjelpeløs, skyldtung og syndsbevisst selvplaging. Den var ikke fremmed for Arne Garborg. Det var det språk hans far brukte i psykosen - før han tok livet av seg. Garborg ville søke mot et lysere Jæren i *Haugtussa*, men de truende undertonene, den knugende frykten for synden og det innelukkede tar han med seg til Veslemøy. Igjen kan det være verdt å konstatere at kritikeren Finn Thorn, som var katolsk pater, mener dette er i "samklang med det beste i norsk kristentradisjon".

NED I HELVETE

Det er også verdt å merke seg at Arne Garborg velger å plage Veslemøy mer. Han er ikke ferdig med henne. Ikke med Helvete heller. Han gikk inn i nokså tunge personlige og eksistensielle kriser og mente vel å prøve seg på den europeiske tradisjonen med visjonsdiktning. I *Haugtussa II* med undertittel "I Helheim" fra 1901 blir Veslemøy ført rundt i underverden med sin døde søster som omviser. Et merkelig diktverk man ikke behøver å gi seg i kast med. Men her får vi vite Veslemøys videre skjebne. Det siste diktet heter "Vis-møy" og forteller at hun har fått en fredsæl ro etter denne omvisningen. Hun følger lærdommen mild og streng; "ho elsker den veggen ho stilt gjeng." Hun strir og strever og hjelper dem som trenger det. Men én ting ble tyngre enn hun hadde håpet: Å tilgi henne som tok Jon fra henne. Hun vil så gjerne, men kjødet er skrøpelig. Då hjelper Vårherre henne: Jon dør. Da kunne Veslemøy tilgi. Hun snakker med enken: "Eg ber ikkje agg. Det er alt som drøymt" Hun løser altså konflikten ved å gjøre den uvirkelig. Etter det eldes hun fort og vet at evig eies kun det tapte:

Du var den første
og vert den siste,
dess meir meg kjær
av di eg deg miste. (Vis-møy)

Nå er Veslemøy blitt til Vis-møy.

ET KVINNEIDEAL?

Hennes seier består i at hun velger å ikke følge impulsene hun brått kjenner i seg selv. Hun tar ikke hevn, hun blir ikke ond eller smålig eller bitter. Hun velger å leve med savnet og smerten.

Som dramatisk skikkelse er hun nærværende og urovekkende i møtet med de drifter og den farlige livsutfoldelse hun forsøker å holde borte. Men leter vi etter et nytt nivå av innsikt hos henne, en erkjennelse som gjør at hun får livskraft gjennom å eie også de forbudte deler av seg selv, finner vi den ikke.

Arne Garborg beskriver en kvinne som stivner ved å legge prektigheten som et skjold rundt seg. Da tegner han også et kvinneideal. Veslemøy slåss mot krefter som skaper sosiale skiller mellom rik og fattig. Hun vinner ved å fornekte det negative og stadfeste kjærligheten som positiv kraft. Det hun *ikke* bryter ut av, er det kvinnebilde som sier at oppofrelsen, fortrengheten og prektigheten må til for å gjøre kvinnen vis.

VESLEMØY OG PEER

Kanskje kan Veslemøy bli enda tydeligere om vi sammenholder henne med en fjern slekting. Arne Garborg var på Veslemøys alder da Henrik Ibsens *Brand* og *Peer Gynt* kom ut. Han har i mange sammenhenger fortalt at disse dramatiske diktene gjorde voldsomt inntrykk på ham. Som tenåring skrev han et versedrama med undertittel "Syner i skodd" og sa senere at det var nok mer skodde enn syner. *Haugtussa* er ikke et nytt forsøk i 1895 fra en 44 år gammel forfatter på å skape et dramatisk dikt. I utgangspunktet oppfattet han seg nesten som folkeminnegransker. Trett og lei søkte han seg tilbake til fortiden: "Jeg var så kjed av menneskene nu, og av alt dette vrøvl, at det var meg en sann lise å vugge meg i gamle stemninger og sagn".¹ Etter alt å dømme ville han opprinnelig bare tegne folkeliv og tradisjoner på Jæren, et lysere liv enn de vonde barndomsminner han hadde skrevet av seg i romanen *Fred*, som nettopp var kommet ut.

Etter "Fred" var det eit bilete frå det eldre og meir ekte jærseke bonde-livet eg ville få fram (med sitt religiøse liv, som var bygt på restar og

brót frå heidendom, katolisisme, og halvforstanden Lutherdom); og ein modell hadde eg. Men emnet voks under hendene på meg; eg kunne kje greie meg med berre folkeseigner frå Jæren; Veslemøy måtte bli synsk, so ho personleg kunne koma ut for både trollmakter og gode makter, (...) at ho sistpå, studd ved den vokstren som sorga gir henne, får kraft til å seia seg laus frå trollmaktene og vert "fri".²

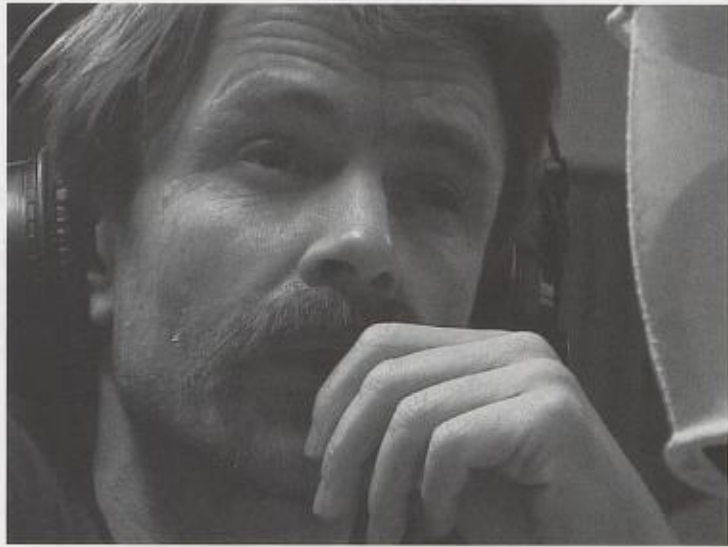
Arne Garborgs skikkelsesskapende evner tar altså over. "Naturligvis har boka gjort seg en del om under mine hender: en liten kjærlighets-historie, som jeg fra først av ikke tenkte på, spinner seg ut og blir bokens "kjerne".³ Når så dette stoffet begynner å få sterke elementer av en fortelling på vers, ligger det nær å tro at Henrik Ibsens dramatiske dikt underliggende er med på å forme verket. Sporene er mange:

For det første **mødrene**. Brands mor, Peer Gynts mor og Veslemøys mor er alle enker. Mor Aase og Mora blir begge utpantet. Ibsens menn er begge enebarn. Veslemøy er det i praksis. Av hennes tre søsken er en evneveik bror dratt til Amerika, en søster går som hore i byen, den andre søsteren, Lisabet, er død og opptrer som en slags Solveig-skikkelse fra den andre siden.

For det andre **fantasiskikkelsene**. Det Henrik Ibsen såvidt begynte på i *Brand* – med taterjenta Gerd – og gjør med bravur i *Peer Gynt*, er å gi merkelige menneskelige former til hovedpersonens indre liv: Den grønnkledde, Dovrekongen, Bøygen, Knappestøperen. Arne Garborg er ikke like original, men Veslemøys drifter og lengsler får skikkelser i bukker og haugkaller, seidekjerringer og djevlr.

For det tredje **situasjonene**. Diktet "Laget" om et danselag andre juledag ligner atskillig på Hegstad-bryllupet. Det er her Garborg fører bygdas ungdom sammen for å vise hovedpersonens sosiale rolle – og hennes diktereivner. "På Skare-kula" har likhetstrekk med fjerde akt i *Peer Gynt*, der Ibsen klemmer inn det han kan av samtidssatire. I den trollverden Garborg skaper, får han plass til så mye politisk og sosial kritikk at mange mente dette måtte ha vært hans utgangspunkt. Så kom all natur- og kjærlighetsdiktene inn etterhvert. Garborg var kjent som en radikal, skarp, intelligent og meget godt skolert kritiker og satiriker. Det gode borgerskap likte nok dårlig at selve hyldningshymnen til sjefen sjølv, Fanden, var skrevet på versemålet til kongesangen:

Heil sitje du og sæl,
du hovding høgt i Hel
og drott på jord.
Ver sterk og stor og fræg!
Gakk staut din sigers veg!
Legg verda under deg
frå sud til nord. (*Dei hyller sin herre*)

Så kom kritikerne til at det merkelige "På Skare-kula" – som utgjør nesten en fjerdedel av diktsyklusen i volum – er en malplassert gjøkunge som sprenger enheten. Garborg var uenig: "Trollgilde på Skarekula høyrer såleis heilt ut med Haugtussakvede som det er, og det kom til etterkvart som tanken klåra seg for meg under arbeidet." Som Ibsen ville han altså ha en solid bolk med samtidsspark inn i verket, selv om det kom til å virke en smule overdimensjonert. Det siste diktet, "Fri", minner sterkt om siste scenen i *Peer Gynt*, der Peer blir forsonet i Solveigs fang. En natt står en kvinne i lange, mørke klær ved Veslemøys seng. Det er den avdøde søsteren, og hun er den som ser Veslemøy, ser hennes smerte og hva den har forløst.

Stå opp, stå opp, du syster kjær!
 No er du løyst til betre ferd.
 Høyr helgeklokka klingar! (Fri)

For det fjerde **hovedpersonen**. Som Veslemøy er Peer annerledes, hans fantasi er ustyrlig, kan skremmer mor si, han ser det andre ikke ser, han blir mobbet og holdt utenfor. På Hegstadtunet forsøker de andre ungdommene å gjøre ham usynlig: "Vi later som vi ikke så ham". Han tyr til friheten i skog og hei. I danselaget gjør Veslemøy seg usynlig selv:

Haugtussa sit i mørkaste krå
 og ser på og myler og mumlar. (Laget)

Hun søker seg ut av fellesskapet og er neppe særlig god å komme ut for:

Tidt mullande gjekk ho
 med mørke ord
 og skremde stundom

si eiga mor;
dei sa ho vanta på vetet.
I lyngmarka nord
mellom haugar tri,
der gjekk ho gjette
si meste tid.
Og Haugtussa vart ho heitand'. (*Haugtussa*)

Det er nesten som om hennes livsprosjekt er laget i opposisjon til Peers "gå utenom", hans evne til å dikte seg bort, gjøre seg blind for de skjebner han skaper og de krefter som herjer i ham. Veslemøy blir tidlig utsatt for livsalvoret og tar det valget Peer våger først som gammel mann: å gå tvers igjennom og utsette seg for smerten:

Å heller vil eg
med augo sjå
enn dauv og blind
gjennom verda gå
og ikkje det sanne skilja! (*Haugtussa*)

Ettersom dette er Veslemøys prosjekt, skulle man tro at hun er en handlekraftig jente som går inn i livets strid. Det er hun ikke. Arne Garborg har gjort henne forunderlig passiv.

Peer tar styringen på Hegstad-tunet og gjør seg gjeldende. Veslemøy gjemmer seg i en krok. Hun handler ikke, er bare re-aktiv. Hun gjør ikke noe galt - fordi hun ikke gjør noe.

Peer avslører seg gjennom sine gjerninger. Veslemøy er bare offer. Dermed blir hun også lett å idealisere. I tillegg kan det være grunn til å spørre om Edvard Grieg har vært på ferde igjen.

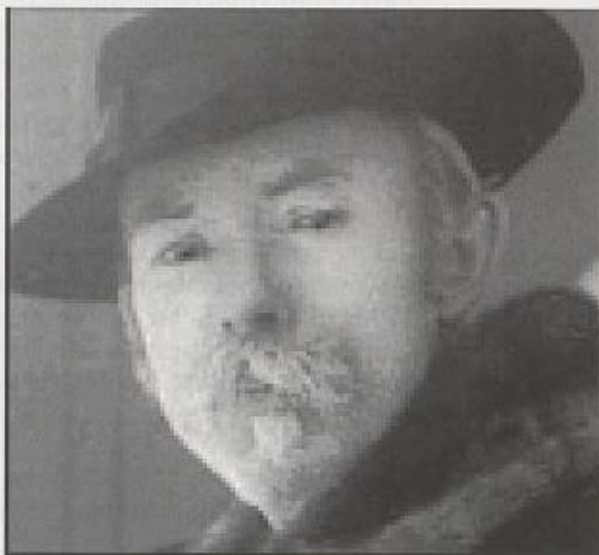
EDVARD GRIEG NÅ IGJEN?

Det kan være vel drøyt å gi Edvard Grieg ansvar for ettertidens forenkling og idyllisering av litterære skikkelser han tonesatte, men sammenligningen med Henrik Ibsen og Peer Gynt kan kanskje bidra med tanker verdt å tenke.

Man kan med en viss rett hevde at Edvard Grieg bidro til å romantisere Henrik Ibsens versedrama *Peer Gynt* med sin musikk. Han komponerte scenemusikk så enkel og varm, følelsesladet og populær i beste forstand at den bidro til å skaffe ham selv verdensry. Slik satte han sitt markante preg på tolkningen av *Peer Gynt*, som lenge forble et oppbyggelig nasjonalt rituale, rensset for Ibsens beske satire. (se Dyade 2/1997, s 57) Grieg gikk løs på *Peer Gynt* med atskillig ulyst. Ibsen ba ham om det, og Grieg trengte pengene.

Snaut 20 år senere hev han seg over Arne Garborgs diktsyklus: "Det er en helt genial bok, hvor musikken egentlig allerede er komponert. Man behøver kun å skrive den ned."⁴

Haugtussa består av 71 dikt. Edvard Grieg tok i utgangspunktet for

seg 16, men endte opp med å utgi 8 i en romanse-syklus. Han hadde planer om å bearbeide materialet til et større verk for orkester, slik han hadde gjort med scenemusikken til *Peer Gynt*, men fikk det aldri til. Arne Garborg var uansett meget kry og glad. Han skriver til Grieg at

nu har jeg endelig fått høre Haugtussa-sangene ordentlig, (på Eva Nansens konsert) og jeg er blitt så glad i dem, mer enn jeg kan si. Det er nettopp dette dype, bløte dempede, denne underjordiske musikk, som jeg på min vis søkte å synge inn i ord og vers, men som De har fanget. (brev 7.nov 1899)

Det forunderlige er at noe av det samme ser ut til å være skjedd med *Haugtussa* som hendte med *Peer Gynt*. Av litteraturhistorikerne er Veslemøy i stor grad blitt idealisert, gjort til en blodfattig og kjønnsløs Solveig-skikkelse. *Haugtussa* blir oppbyggelseslitteratur, til fortellingen om den fromme, rene ungjenta som motstår verdens fristelser og styggedom og blir frelst. Professor Sigmund Skard er eksponent for denne ærbødige idyllisering når han skriver at Veslemøy ikke er

det minste merkeleg, berre eit u-skjemt og ærleg lite menneske, som er varm og spontan; og difor fullkome kan spegla den enkle og naturlege livsringen ikring seg. (...) I 1890-åra med si dekadente undergangskjensle tok mange imot Haugtussa som eit dags-evangelium: tida trong noko slikt. I dei mannsaldrane som sidan er lidne, har det synt seg at svært mange av desse dikta, nær knytte til Griegs musikk, har kunna gripa og verma også nye generasjonar, som har andre føresetnader og ei mykje ulik livskjensle.⁵

Pater Finn Thorn gjør henne til en helgenskikkelse og hevder at hos Veslemøy er sann menneskelighet og ekte kristen trosholdning smeltet sammen. Slik har hennes sinn

fått den renhet og storhet som gir henne plass ved siden av de fineste kristne kvinneskikkelser i norsk litteratur, en Solveig i "Peer Gynt", en Synnøve Solbakken, og en Kristin Lavransdatter. I "Haugtussa" er Garborg i samklang med det beste i norsk kristentradisjon.⁶

Dette er modell-lesning – forsøk på å få et kunstverk til å passe inn i virkelighetsmodeller. Arild Linnebergs modell er tilsynelatende en helt annen. Han er opptatt av å forene kjærlighetsfortellingen og samfunns-kritikken i *Haugtussa*. Veslemøy slåss ikke bare med troll, men også med sosiale krefter. Men resultatet av denne lesningen kan minne om Finn Thorn:

Gjennom kjærleiken til Jon får Veslemøy røyndom dialektikken mellom dei positive og negative verdiane som personlege røyndomslar. Ho får kjenna kva svik inneber i personlege tilhøve og kjem inn i striden med dei livstynande maktene i sjølvoppgivinga og depresjonen etter det umistelege kjærleikstapet. Men ho fornektar det negative og stadfester kjærleiken som positiv verdi. Dette er i *Haugtussa* likevel noko meir enn ei kjærleikshistorie på det individualpsykologiske planet. Kjærleikshistoria er ein del av den sosiale budskapet i diktverket.⁷

Arild Linneberg nyanserer de sosiale og strukturelle nivåer i diktskyklusen. Men Veslemøy selv blir ikke stort mer enn et prisme kreftene brytes i, en representant for "ein annan og sannare kjærleik enn den institusjonaliserte".⁸

Slike lesninger kan ha mye for seg og gi gode innsikter, men som underlag for å skape opplevelser, formidle diktskyklusen for et større publikum, er de mer kjelkete.

PÅ KANTEN AV DET PSYKOTISKE

Det som gjør Veslemøy interessant som dramatisk skikkelse, er at Garborg slett ikke forteller om noe enkelt og uskyldig, men om en sammensatt og derfor gjenkjennelig tenåring – som hjemseskes av våknende seksualitet, som er pen, men annerledes og nesten hudløst sårbar – noe som gjør henne sær og folkesky og setter henne utenfor fellesskapet. Hun lengter så det gjør vondt og kjenner rasende sjalusi og drapslyst når hun blir utkonkurrert og forlatt. Hun beveger seg helt på kanten av det psykotiske, men tar seg inn. Det er disse konfliktene i henne, disse kreftene vi er på jakt etter når vi gjør henne til hovedpersonen i et drama.

NOE AV DET BESTE SOM ER SKREVET PÅ NORSK

Arne Garborg har ikke skrevet et dramatisk dikt. Hans personer har ikke den tydelighet og den mangetydighet som Henrik Ibsen var en mester i å skape. Garborg er heller ikke klar i situasjonene og vendepunktene. Det er ikke så lett å se hva som får Veslemøy til å ta de valg hun tar. Å lete i *Haugtussa* som man leter i *Peer Gynt*, er på sett og vis å gjøre Arne Garborg urett.

Det Arne Garborg har skrevet, er en diktskyklus, og han mestrer det nynorske språket virtuost. Veslemøys indre avspeiles ikke bare i folketradisjonens skikkelser, men også i Jær-naturen. Naturlyrikken i *Haugtussa* er noe av det beste som er skrevet på norsk. Her lader han landskapet med erotikk:

Og ein klår-eim sveiper jorda,
eim av livsens elsk og yljing,
som det lette slør om brune
runde kjælne brurebarmar. (*Under jonsok*)

Arne Garborg var også god på fela. Rytmen fra stev og folkedanser får innimellom versene til å svinge. Og fremfor alt har denne merkelige lille mannen, sky og skarp, diktet så ufattelig vakkert om det vakre i den vanskelige kjærligheten:

Ho sit ein søndag lengtande i lid;
det strøymer på med desse søte tankar;
og hjarta fullt og tungt i barmen bankar,
og draumen vaknar, bivrande og blid.
Då gjeng det som ei hildring over nuten;
ho raudnar heit; - der kjem den vene guten. (*Møte*)

1 Brev til Amalie Skram 1895.

2 Brev til Knut Liestøl 1916.

3 Brev til Hulda Garborg 21. mars 1895

4 Finn Benestad og Dag Schelderup-Ebbe: *Edvard Grieg. Mennesket og kunstneren*. Aschehoug 1980, s 289

5 Sigmund Skard: Etterord i Arne Garborgs samlede verk, band 7, s 318 ff
Artikkelen finnes også i samlingen *Å lese Garborg i dag*. Aschehoug 1981

6 Finn Thorn: *Arne Garborg og kristendommen*. Aschehoug 1972, s 153

7 Arild Linneberg: "Poetisk trolldom for trælær" i Sveinung Time og Egil Lejon (red) *Aadne Garborg*. Norges boklag 1981, s 201

8 ibid.

Stein Versto

ARNE GARBORG OG SRI ANANDA ACHARYA

Religionen, fredstanken og møtet mellom aust og vest

Ein dag tidleg i vårt hundreår, medan krigen rasar ute i Europa, køyrer ein bil oppover Østerdalen. I bilen sit, forutan sjåføren, ein mann med mørk hudfarge, ein munk frå India, ein sannyasin, dvs. ein som, med Arne Garborgs ord, har "sagt frå seg verda." Det fulle namnet hans er Swami Sri Ananda Acharya. Namnet tyder noko slikt som "den opphøgde læraren, full av lykkjesæle," og tittelen *swami* indikerer at han er medlem av swami-ordenen. Swamien har kome til England i 1911, til Noreg i 1914, og no er han på veg rundt i landet for å gjera seg kjend. Han har drege frå Bengal til Vesten for å forkynne den austlege visdommen, inspirert av to andre indiske lærarar – Sri Ramakrishna og Swami Vivekananda. Han har hatt ein visjon der han såg dei to verds-krigane som skulle koma, og er brennande opptatt av fredsspørsmålet. Han har lært å setje pris på Noreg, dette fjell-landet som i mangt minner om hans eige heimland. Historia, slik eg har blitt fortalt henne, seier vidare at då dei kjem til Alvdal, punkterer bilen, og Sri Ananda set seg straks i sving for å sjå om det er mogeleg å skaffe ein fast bustad i

bygda. Det var det, og dermed kunne yogien etablere seg på Tronsvangen. Han døypte den vesle eigedommen Gaurisankar, etter den høgste fjell- toppen i Himalaya, og vart buande der frå 1917. Og dermed var eit band etablert, mellom Tronfjell og Himalayas toppar; mellom fjellbygda Alvdal og Bengals sletter; mellom Vest og Aust.

EKSISTENSIELL STÅSTAD

Arne Garborg er sekstite år gammal då Sri Ananda kjem til landet, i 1914. Han er trede år eldre enn bengalesaren. Han har lagt dei mest omskiftelege fasene i livet bak seg, og har, iallfall langt på veg, funne seg ein eksistensiell og religiøs ståstad. Men det har teke tid. Han har vore gjennom ei ungdoms- og studietid – 1870-åra – der han gjekk ivrig inn for den tradisjonelle kristentrua – og det var jo innan desse forholdsvis dogmatiske rammene at Garborgs prosjekt: det nasjonale og folkelege opplysningsarbeidet, byrja; han har kritisert kyrkja for at den har fjerna seg frå den kristne budskapet og har tala ivrig for fri skilsmisse; han har paktisert eit frimodig kjærleiksliv; han har skrive

sine suksess-romanar om det moderne dilemmaet: framandgjering og isolasjons-smerte; han har bore på draumen om det asketiske tilværet, eit liv tett på jorda og naturen – og realisert denne draumen i og med kjøpet av Kolbotnen. Han har til fulle bore på den heimløyse, den rastløyse og nervøsitet, den kjensle av å stå utanfor samanhengen som kjenneteiknar mykje av det moderne, det vestlege, europeiske. Og han har vore brennande engasjert, ikkje minst i språkspørsmålet.

Når ein tenkjer på Garborgs utvikling og den eksistensielle ståstaden han vann fram til i 1890-åra, og som han meir eller mindre heldt på, livet ut, er avstanden til Sri Ananda og det han stod for, kanskje ikkje så stor. Kanskje kan ein seia at han var moden for eit nært møte med indisk visdom. Eg tek med nokre utdrag frå Garborgs føreord til Snøfuglar, samlinga med prosadikt som Sri Ananda gav ut i 1919, og som formidlar noko av Garborgs inn-

trykk, både av mennesket, kulturen og naturen:

KULTURLAND I 3000 ÅR

”– Det er i Bengal, at Sri Ananda er fødd og oppvaksen.

Med sine 45 millionar menneskje er Bengal det aandeleg førande landet i den gamle kulturheimen som me Europafolk med eit uindisk namn kallar India, og som med sine mange gamle rike og sine 300 millionar menneskje og sine upp-imot 150 tungemaal (med eit utal av dialektar) snarare er ein jordbolk enn eit ”land”. Bengal er ei slette som best læt seg likne med ein hage, eit ”Eden”; fagert grøn aaret rundt, – so nær som um hausten, daa risaakrarne gulnar endelaust ut-yver landet under den høge blaae himmelen med sin solglans som straalande sylv. Serleg um morgonen er dei herlege, desse risvidderne: yversaadde med doggdrøpar glimande i solskinet som perlur. Og trass i den sterke hiten klarar landet

seg godt: hev ei rimeleg regntid. Og store elvar (Ganges, Padma, Sone o.fl.) glid rolegt gjennom den endelause sletta og er skips- og handelsvegar som set Bengal i stødugt samanheng med grannelandi. Sjøar er her òg, naturlege og kunstige; der veks lotus-blomen i mengd, den kvite, den blaae og den raude. Folket greier seg godt; kvar mann hev ein hage til blomar og frukt og dertil det han treng av aakerjord." — "Dag og natt er mest jamlange aaret rundt; det kan skilja ein time eller tvo paa dei lengste og dei stuttaste. Skùmingi er kort, men forunderleg fredeleg. I det heile er der ei usegjeleg ro yver landet; alt ligg som innsvævt i draum.

Bengal hev vore kulturland i dei siste 3000 aari. Her livde fraa dei eldste tider tenkjarar, Heilage, skaldar; her var det, at det Vediske Ariafolket for ymse aartusund tilbake drog inn og skipa si dyrking av dei ljose naturmagterne. Her forkynnte Buddha for nærepaa 3000 aar sidan morallovi og Chaitanga for 400 aar sidan kjærleiksreligionen." — "Bengal hadde i 1100-talet Nalanda-Universitetet med studerande fraa alle kantar av Asia og i 1300 talet Mithila-Universitetet med 60,000 studerande."

LÆRE AV AUSTHEIMEN

Slik skriv Garborg. Og han avsluttar: "At me i viktige spursmaal kann lære meir av Austheimen enn den av oss, der me no stend, det ser eg meir og meir; og det hev ikkje minst Sri Andanda Acharya, diktaren so vel som tenkjaren, lært meg."

Og endå skal vi akte oss for å overvurdere møtet mellom dei to; vi veit bl.a. at det enda heller miserabelt - i ei rettssak rundt utgivinga av Ramakvæde, som Garborg hadde hjelpt Sri Ananda med å omsetje og utgi.

Men det er likevel noko fascinerande

ved kontakten mellom dei to vismenene, og den ligg ikkje minst på det symbolske planet, dvs. når vi ser dei to som representantar for kvar sin kultur - og i den kjensgjerningen at møtet skjer på eit så tidleg tidspunkt i det vi kan kalle moderne tid. Vendinga mot austleg mystikk hos ungdom i den vestlege verda på 1960-talet og frametter er velkjend for dei fleste, og The Beatles og deira reise til India og gurun Maharishi dannar gjerne eit høgdepunkt i så måte. Og med litt god vilje kan vi gjerne sjå Garborg som ein slags tidleg hippie som vender seg mot Aust for å finne løysingar på problem i hans eige samfunn.

Det byrja med Swami Vivekananda, som kom til Vesten mot slutten av 1800-talet. Foredraga hans på religionskongressen i Chicago i 1893 vekte stor interesse og danna innleiinga til ein lengre turne over heile USA i dei følgjande år, og Vivekananda gjesta også England. Eit anna veldokumentert tilfelle er Paramahansa Yogananda. Han vart fødd i 1893 - same året som Vivekananda fekk gjennombrotet sitt i USA - og kom til Amerika i 1920. Alt i 1925 fekk han etablert eit senter for undervisning og meditasjon i Los Angeles, og han heldt fram å virke, hovudsakeleg i USA, heilt til han døde i 1952. Gjennom organisasjonen han grunnla, Self-Realization Fellowship, og ikkje minst memoara hans, En yogis selvbiografi, nådde Yogananda tusenvis av søkjande menneske over heile verda.

Eit anna døme på møtet mellom Aust og Vest, om enn på ein litt annan måte, er teosofien. Teosofisk Samfunn vart danna i New York så tidleg som i 1875 av Helena Blavatsky og Henry Olcott. I 1878 flytte dei basen for Teosofisk Samfunn til Bombay, og i 1882 etablerte samfunnet seg for godt i Adyar, like ved Madras i Sør-India. Teosofiske

grupper vart etter kvart også oppretta i Europa, ikkje minst i England. Skriftene til Helena Blavatsky har heile tida vore sentrale for teosofane, med si blanding av europeisk og indisk tenkjing. Blavatsky sjølv var omgitt av overnaturlige fenomen heile livet, men poengterte samstundes at det var den etiske og moralske danninga til mennesket som var det viktigaste i åndeleg utvikling. Sjølv om teosofien ikkje byggjer berre på indisk tankegods, fekk den altså mange tilhengjarar i India, samstundes som den har vore med på gjera den indiske visdommen kjend i vest. Derfor er då heller ikkje heilt rett å seia at det byrja med Swami Vivekananda: Teosofane kom til India før han kom til Vesten.

HERRE OVER DRIFTENE

I boka "Indledning til indisk filosofi", som Sri Ananda gav ut i 1915; gir han ei framstilling av dei mest utbreidde filosofiske skulane i India. Den eldste av desse er *Samkhya*-tradisjonen; eit anna sentralt system er det som går under namnet *Yoga*, og som for mange er innbegrepet av austleg visdom; ein

tredje viktig skule er *Vedanta*. Vi skal sjå litt på desse tre skulane. *Samkhya*-filosofien legg vekt på menneskets evne til å *skilje* – det viktige frå det uviktige; sjel frå kropp; ånd frå materie. Formålet med å øve opp denne evnen til å skilje er å hjelpe mennesket til å bli klar over ein sentral instans i menneskets eige medvit: det i oss som *observerer*. Når vi sansar, opplever, tenkjer, finst det noko i oss som er utskilt frå sjølve opplevinga, eit *vitne* som følgjer med i det som skjer – anten det er i verda rundt oss, i kroppen eller i medvitet. Sidan vi er i stand til å observere våre eigne tankar, må observatøren vera noko anna enn tankane. "Maalet med *Samkhya*", seier Sri Ananda, "er erkjendelse av forskjellen paa materie og aand, saa at den sidste kan frigjøre sig fra den førstes trældom." Eller, sagt på ein litt annan måte, – gjennom å styrke "vitnet" i oss vil vi meir og meir kunne gjera oss til herre over våre ulike drifter, instinkt og tendensar, slik at desse kan styrast i samsvar med eit høgare formål.

Ordet *Yoga* definerer Sri Ananda som "selvkoncentration med henblik paa at

se sjælen som den ser ud, naar den er afsondret fra fornuft og materie." Andre har omsett *yoga* med ordet "einskap", dvs. den bevisste einskap mellom det endelege og det uendelege – og det er sjølv sagt ingen motsetnad mellom desse to definisjonane. Det er heller ikkje nokon direkte motsetnad mellom dei to skulane Samkhya og Yoga; den siste er snarare ei utvikling av den første. Det finst ulike former for yoga, som dekkjer ulike sider av tilværet; Sri Ananda nemner spesielt *Karma Yoga*, "det at hellige Gud frukten av alt vaart arbeide"; *Bhakti Yoga*, som han kallar "erkjendelsen af Gud gjennom kjærlighed og hengivenhed" og *Jnana Yoga*, der han seier "i hvilken den endelige sjæl ikkje ser sig selv uden som opfyldt af og identisk med – den absolute Gud." Andre yoga-former som etter kvart også har blitt utbreidde i Vesten er *Raja Yoga*, som spesielt handlar om konsentrasjon og sjølvkontroll, ikkje minst gjennom meditasjon; *Hatha Yoga*, som først og fremst er fysiske øvingar og stillingar; og *Kriya Yoga*, der ein arbeider med ein kombinasjon av lys-visualisering og pusteøvingar.

Det siste av dei tre filosofiske systema eg tek med her, er *Vedanta*, der hovudtanken er at det einaste verkelege, det einaste som eksisterer, er *Brahman*, Den eine Gud, og at alt som er, har del i Han. Kvart menneske, dvs. kvar enkelt sjel, er dermed også del av Brahman: Det inste i mennesket, kalla *Atman*, er identisk med Brahman slik strålen er identisk med sola. For Vedanta-filosofien blir ånd og materie dermed to sider av det same, to *tilstandar* i den same sjel; og den tilsynelatande oppdeling og separasjon, f.eks. at mennesket

framstår som eit isolert individ, lausrive frå den overordna samanhengen og frå andre menneske, blir ein illusjon som det er mogeleg å overskride.

VERDSVILJEN

Tankar som desse kan ikkje ha vore så aldeles framande for Arne Garborg. I artikkelen *Troen paa livet. (Et stykke religiøs utvikling)* frå 1895 legg han med stor overtydingskraft fram eit resonnement som konkluderer med ei tru på det Garborg kallar "verds-viljen". Men han byrjar i ein heilt annan ende: I første del av artikkelen blir det optimistiske verdssynet forkasta: "Jeg har brudt mit hoved i et fjerdedels århundrede og er nu sikker på, at pessimismen har ret.", seier han. Han viser til at heller ikkje religionane kan gi noka positiv forklaring av verda, så lenge dei oppstiller tilværet i det hinsidige som den einaste mogelege lykke, og han seier vidare: "...denne livsforklaring blir da simpelthen pessimismens. Livet maal er at opheve sig selv." Heller ikkje i Nietzsches postulat om overmennesket finn Garborg grunnlag for noko optimistisk livssyn – trass i at han tok imot sterke impulsar frå den tyske filosofen. Overmennesketorien er også ei flukt bort frå den faktisk opplevde menneskelege røyndommen, ifølgje Garborg.

Er så pessimismen det einaste mogelege standpunktet? Det kan verke slik. Men så gjer Garborg eit retorisk grep. Han snur. Med det same han har fått lesaren med seg på det pessimistiske standpunktet, skifter han posisjon og går over til å hevde at ikkje pessimismen, heller, er haldbar – ikkje som standpunkt, som retning eller rettesnor. Den kan rett nok brukast til avsløre den mest naive optimisme, men heller ikkje meir. Kvifor ikkje? Fordi

den blir motsagt av *livet sjølv*. Garborg skriv:

"Livet står der. Aldeles umotiveret, fuldkommen fornuftstridigt; et blot og bart postulat, – men et energisk postulat, som vi ikke kommer forbi. Et postulat så overlegent, at det forsmår at begrunde sig; så suverænt, at selv når vi fornægter det, er vi dets love eller luner undergivne med hver fiber af vort væsen.

For det er ikke så, at det bare står der. Det hævder sig. Mod alle sine fiender hævder det sig, og det til den grad, at det endog drager nytte af selve modstanden, forvandler hindringer til betingelser, trives, når det trækkes, som skrevet står.

Overalt, hvor der findes så meget som en ride i fjeldet, klører det sig fast, slår rod, lever på, med lidenskab, med fanatisme. Det bryder sig plads, tiltvinger sig livsvilkår, kjemper med alle sine torne og klør, med al sin løgn og list, mod døden i alle dens skikkelser. Bukker under, går på igjen, bøier ryg, forvandler sig, skifter form, våben, levevis, går som kamelen gjennom nåleoiet, men lever, lever – og seirer."

MEINING OG MEININGSLØYSE

Og han konkluderer dette andre avsnittet i artikkelen slik:

"Så er da egentlig vor stilling nokså ubehagelig. Vi finder ingen mening i livet; men vi kan heller ikke tenke os det meningsløst. Vi kan ikke godkjenne det men likeså lidt formår vi at bortræsonnere eller nægte det. Vi er som skibbrudne. Alle tankens havsbølger driver os ind mod pessimismens bratte berg. Men dette berg støder os likeså sikkert tilbake igjen, ud i disse samme bølger, som intet fæste kan gi os."

Men så kjem det tredje avsnittet i

artikkelen, og dermed den tredje posisjonen, overskridingas standpunkt:

"Når man er bleven klar over denne sin ubekvemme situation, siger man til sig selv; det får indtil videre være det samme med begrielsen. Man får acceptere livet som det "er", som postulat, d.v.s. man får indrømme, at hvad vi her står overfor, det er hverken mere eller mindre end mysteriet. Og mysteriet vil ikke begribes. Her har vi intet andet at gjøre end at bøie os. Bøie os i resigneret ironi, eller bøie os og tilbede. Dette sidste vil påtrænge sig os som det naturligste og værdigste." Det er altså i sjøelve utfoldinga av livskrafta Garborg hevdar å finne ei høgare meining, og det han her ser, kallar han Verdensviljen. Han skriv: "Og idet vi med troens mod lever livet, får vi noget, som på teologisk kunde kaldes "erfaringsbeviset"): det viser sig, at oft bemeldte liv, hvis meningsløshed vi har erkjendt, pludselig får ein art mening. Jo mere oprigtigt vi følger dets kald og krav, des mere vinder vi af det, som efter teorien ikke skulde være at vinde, nemlig tilfredsstillelse. Ikke bedøvelse; – troen på, at vor tilfredshed ikke bar beror på illusjon, men at vi har fungeret med i ein proces, som trods alt dog har en betydning, gjør den til noget mere, til personlig styrkelse. Man føler sig i overensstemmelse med livsviljen, og denne følelse gir lykke." — "Overhoved får al menneskelig stræben religiøs forklaring. Det er livsviljen, som arbeider i alle dens former." — "En særlig betydning får religionerne, som symbolisationer, følelses-, anelsesudtryk for verdenslivets mystik. De "forklarer" ikke meget; men de kan ad kontemplationens eller visionens vei føre sindet livsgåden nærmere, fylde og varme det, give den religiøse sindsretning form og således

"styrke til livskampen" eller utvikle sjælelige dybder og finheder, som livet atter "kan bruke".

Overhoved kan den moderne religiøsitet antage mange skikkelser. Har man først anerkjent det religiøse princip, bøiet sig – ikke blot resigneret – overfor livsmysteriet, så kommer der nyt liv i mere end en af de gamle guder. Deraf de ligefrem kirkevenlige tendenser, som tildels ytrer sig i tidens litteratur. Især spores der – som i den ældre romantiske periode – dragelse mod Rom. Eller mod den oprindelige kristendom, hvis "evangelium for de fattige" falder sammen med omformningstendenser i vor egen tid. Men sjelden mod protestantismen, som med sit sterke fremtrædende rationalistisk-juridiske element snarere frastøder. Der er også tendenser i retning buddhisme og dermed beslegtede opfatninger; okkultismen blomstrer op igjen. Det dogmatiske har jo ingen betydning længer; hvad man overalt søger er religiøs løftning eller religiøs selvforfyldelse. Forsåvidt kunde tiden synes at ville modne sig for store begivenheder på det religiøse område, – begivenheder, hvorom der har været profeteret længe.

Vi er også nu og da vidne til foretelser, som måske virkelig kan opfattes som kommende tiders tegn. Den, som har lyst, er ikke uden anledning til at drømme."

EIT EKKO AV VÅR EIGA TID

Det er mange gode grunnar til å ta med så vidt mykje frå denne artikkelen. For det første kan den med ein viss rett lesast som eit fortetta samandrag av Garborgs eigen prosess gjennom livet i forhold til desse spørsmåla; for det andre føregrip den på sett og vis det møtet med austleg tenkjing som Garborg skulle oppleve tjue år seinare, då han vart kjend med Sri Ananda; og for

det tredje læt jo faktisk sluttorda i artikkelen som eit fortidig ekko av vår eiga tid!

Kva så med fredsspørsmålet? Dei siste ti åra han levde, var det dette Garborg var mest opptatt av. Han legg vekt på dei politiske og sosiale aspekta i fredsspørsmålet, ved sida av dei meir eksistensielle. Han er oppteken av jordspørsmålet, og peikar på at knivinga om jord, ikkje minst innan koloniveldet, har utløynt mange og blodige krigar. Han sluttar seg til georgismen og tek til orde for ei omorganisering av eigedomretten til jord. På det politiske området har han tillit til at reformar i retning meir reelt og direkte demokrati vil kunna gi viktige bidrag til fredsarbeidet.

Men han har også noko å gjå på det religiøse og eksistensielle området. Garborg legg vekt på det broderlege sinnelaget, og han seier at dette må gjelde alle. Han er inspirert av Jesu medkjensle med dei små og av barnesinnet, av evnen hos barnet til å gi seg sjølv, fullt og heilt. Det viktige for Garborg er ikkje *trua*, men korleis ein *lever*. Tru er dogmatikk; liv er kjærleik. Og samstundes er han, på sine eldre dagar, ein mystikar. Han oppfattar Gud som det inste, som "sjeli i vår sjel", som han seier.

EIN KJERNE SOM ER EINS

Har vi høyrte det før?

Ja, vi har det. I Vedanta-læra blir det inste i mennesket, Atman, oppfatta som eitt med Brahman, Gud. Dette kan vanskeleg sjåast som noko anna enn to ulike uttrykk for den same tanken. Dermed gir Garborg oss nok eit døme på noko vi kan registrere hos mange ulike tenkjarar, og i mange ulike religionar: Når den ytre dogmatikken blir skrelt av, står vi att med ein kerne som

er meir eller mindre eins. Sri Ananda seier det slik:

"Denne tanke, at den samme Realitet kjendes af digtere og filosofer, teologer og videnskabsmænd, under forskjellige navne, stod levende for de gamle rishi'er. I deres længsel efter at faa et glimt af den Ene Evige, forstod de, at den indre sansnings sandhed ikke kunde forklares i ord; derfor vil enhver, i sin stræben efter at udtrykke Ham, bruge de ord, som for ham er nærmest forbundne med alle ophøiede egen-skaber." ("Inkl.", 58)

MYSTISK UNDERSTRÅUM

Alle dei store religionane har, bak sine ytre skal, ein esoterisk eller mystisk understråum. Hinduismen har, bak sine ulike gudar og gudinner, Vedanta-læra om at alt er eitt; Islam har sin sufisme; kristendommen har sin gnostisisme; jødedommen sin *Kabbalah*. I den siste

finn vi namn og begrep som er heilt synonyme med dei nemnde Atman og Brahman (*Yechidah* og *Kether*) – og det er ein spennande tanke at den religion som kristendomen vart fødd ut av, dvs. jødedommen, har så klare parallellar til austleg filosofi.

Garborg skal ikkje takast til inntekt for noka særskilt retning. Han tenkjer på fritt grunnlag. Men konklusjonane hans er ikkje så ulike konklusjonane til andre tenkjarar som sjølv eksplisitt har definert seg som mystikarar. Tanken hans om "Verdensviljen" som noko som transcenderer menneskets intellektuelle fatteevne kan vi finne att i dei fleste visdomstradisjonar; dei same assosiasjonar gjer ein seg når ein ser kva han tenkjer rundt omgrepet "vilje til liv." Med sitt intellekt kan ikkje mennesket fatte den overordna viljen, fordi intellektet fungerer analytisk: Det deler opp, plukkar frå kvarandre, separerer, lausriv. Er det noko den vestlege kulturen

har dyrka meir enn noko anna dei siste hundreåra, er det nett denne analytiske evnen. For å fatte "Verdensviljen", det universelle medvitet, eller kva ein no vel å kalle eit slikt høgste, styrande prinsipp, må mennesket overskride intellektet og ta i bruk andre aspekt ved medvitet.

Og det er gode grunnar til å hevde at innføringa av ein fredskultur er umogleg utan dette. Mennesket må byrje med seg sjølv. Dei økonomiske, historiske og politiske faktorane vil alltid vera viktige, og det å forstå kreftene som verkar på desse områda er jo ein av nøklane i fredsarbeidet. Men eg trur at ein annan viktig nøkkel, kanskje botnen i arbeidet for ein fredskultur, ligg i menneskets eiga oppfatning av seg sjølv og tilværet. Slik demokratiet ikkje kan fungere utan modne, ansvarlege enkelt-individ, kan heller ikkje ein fredskultur fungere utan individ som ser samanhengen mellom si eiga indre fred og den kollektive, ytre freden. Det vesle hatet, den vesle forakten, "kvardagsvondskapen", som det er så lett å oversjå hos seg sjølv,

kan under gitte forhold vekse, fortettast og eksplodere i bestialitet. Kanskje kjem vi ikkje utanom det daglege, indre arbeidet for vår eiga fred. Og dess fleire menneske som *i seg* gjer den grunnleggjande eksistensielle *erfaringa* av at menneskeslekta er Eitt, og dermed blir i stand til å la denne erfaringa vekse inn i og bli ein del av kulturen, dess nærare kjem vi varig fred. Vi treng *motet* til å stole på dette aspektet, og nett *det* er lettare i vår tid.

Vi treng ei forståing av mennesket, ein psykologi, som styrkjer forståinga av mennesket som uløyseleg knytt til det store, eksistensielle fellesskapet. Fleire av dei store visdomstradisjonane, både austlege eller vestlege, formidlar ein slik psykologi, eller variantar av ein slik, i si undervisning. Vi kan vende oss mot desse tradisjonane med eit ope, interessert blikk, bruke det som er nyttig, skilje ut det som måtte vera forelda; vi kan la oss inspirere av det beste i dei, – og bruke det i arbeidet med å *ta tilbake det viktigaste i oss sjølve*.

Denne artikkelen var opprinneleg eit foredrag ved Garborgdagane på Tynset sommaren 2000.

Arne Dag Østigaard

VISMENN I STILLE OG STORM

Baral og Garborg

Da den indiske professor Sri Ananda Acharya, eller Baral, farta rundt i Noreg etter at verdskrigen braut ut i 1914, besøkte han fleire landsdelar, blant anna Telemark. Hausten 1917 budde han på hotell ved Tyin i Gudbrandsdalen. I september begynte gjestane å flytte, men Baral ville slå seg til ro der. Men verten kunne fortelje at dei stengde vinterstid.

Ingeniør Einar Beer fekk pålegg om skaffe Baral ein fredeleg vinterbustad. Beer tenkte på Garborgs Kolbotnen, men såg at husa ikkje var eigna til vinterbruk. Embret Mellesmo var sjåfør. I Steimogjela skifta han hjul på bilen. Da kom dyrlege Hanestad på motorsykkel og inviterte på kveldsvord. Han fortalde at Ingrid Tronsvang skulle selje ei sæterstue. Baral fekk skjøte på Tronskjølvangen eller «Gaurisankar sæter» 29. april 1918. Han tok snart kontakt med Arne Garborg, som heldt til hos sin kjære Hulda på Veslevangen i Strålsjøåsen.

Baral fekk overtalt Garborg til å omsette dikt for han frå engelsk til lands-

mål. I oktober 1918 var diktsamlinga *Snøfuglar* nesten på vengene, men da vart det streik på prenteverket til Aschehoug. Garborg var bare sjeleglad, da han samtidig strevde med omsettingar av både Homer og Holberg.

Baral vart utålmodig og ville trykke hos Dybwad. Det gjekk visst nok temmeleg treigt. Garborg las mange bøner over Dybwad i haustmørket. Midt oppi det heile var han lykkeleg over at det endeleg vart fred i Europa og at *Odyssevskvedet* hans vart utseld. Barals *Snøfuglar* hamna nedover på prioriteringslista.

I januar 1919 skreiv Arne Garborg ein artikkel om både Baral og *Snøfuglar* i «Norske Intelligenssedler». For å få fart på omsettaren, sende Baral Garborg den svenske versjonen av *Snøfugler*, som han trudde ville bli til hjelp i arbeidet.

I mars 1919 sleit Garborg fortsatt med «fuglane» til Baral. Han hadde såvidt begynt med føreordet. Baral hadde send han ein større sjølvbiografi. «Men du store tid, som desse «Snøfuglarne» seinkar meg. Og så reint uforvar-

ande som eg kom oppi dette arbeidet! Men no sit eg der.»

I april var Garborg ferdig med føreordet. Men så var det å finne ein nye forleggar. Baral tok kontakt med Olaf Norli. I juli kom korrekturen. Garborg lurte på om Baral hadde mye pengehjelp i ryggen, men var likevel ikkje viss på om han fekk noe for arbeidet: «Skapt til å bli rik, er eg ikkje».

FARTA UTALANDS

Garborg hadde ei travel tid og farta mye utalands og innalands. Han var også i ferd med å bli eit nasjonalt ikon. Han var derfor oftast lykkeleg over at postbodet ikkje kom med korrektur. Og midt oppi det heile vart han bestefar! Det vart alt for mye for ei gammal mann. Garborg måtte på helseheim på Modum. For å få terapi for sjela og bli enda meir kjend med indisk kultur, las han nobelprisvinnaren Tagore.

Så kom endeleg diktsamlinga *Snøfuglar* ut på Norli hausten 1919. I slutten av november kom det ein takk frå Baral for arbeidet, men i staden for eit honorar fekk Garborg høgtidleg innbyding til Gaurisankar sæter. Men bare «Den 17de Mai» nemnde boka i ein petitnotis.

I mai 1920 ville Baral samarbeide om enda ei bok. Etter å ha vore ei tid på Jæren saman med sonen Arne junior, drog Garborg til Veslevangen i august. Der låg det ein invitasjon frå Baral til både Hulda og Arne, samt Olav Strålberg, ein «good friend of mine». 12. september kjørte Strålberg ekteparet Garborg og Ivar M. Egnund opp til Baral.

Den staute professor og vismann tok imot på tunet i ei gul silkekåpe. Ansiktet var ikkje særleg indisk, syntes Arne. Han hadde sett bilde av nobelprisvinnaren Tagore. Baral ønskte gjestene velkommen til gards med ei tradisjonell indisk helsing. Forsamlinga sette seg til bords. Maten minte minimalt om askese. Det vart

traktert heilnorsk mat, torsk og rømme-graut, av kokka Hanna Rønningen. Ved ein bordende presiderte Baral. Ved den andre sekretær miss Edwards. Ho fungerte som forretningsfører og tolk. Ei intelligent og fager dame, slo Arne fast.

Samtala var springande, men samla seg så om medisinske og teologiske spørsmål. «Savalguten» Ivar var frå norsk side den klart førande. Elles vart krig, dyrtid, indisk politikk og hungersnaud brakt på bane. Arne var uroleg for at Baral skulle komme inn på spørsmålet om å omsette meir, men emnet vart heldigvis bare «klunka lett på». Etter middagen samla alle seg på svala, der dei beundra det storfagre utsynet mot Rondane.

Det var lærerike og hyggelege timar, som alle var nøgde med. Bare Savalguten hadde sterke ord om teologien til Baral, og førte i marka kritiske merknader og innvendingar. Egnundgubben syntes nok at det var nok med *ein* profet i Nord-Østerdalen.

DET DJUPE I ASIATISK RELIGION

Så skjedde det store ting for Garborg. Han feira 70-årsdag, mot sin vilje og vart heidra av heile nasjonen. Dessutan kjøpte han tilbake Kolbotnen. Han fekk overskot til å baske seg gjennom eit nytt og meir populært verk av Baral. Han syntes han begynte å forstå det djupe i asiatic religion «som i all annan religion er det uklære, det alogiske. Og draumane om allmektige yogiar, som i røynda ingenting maktar, dei «lokker høit et smil på mine læber», som det skrive stend. Moralen i Bramatrua er fin og god, og framdraumane hjå Sri Ananda er fagre. Men det er berre ein moral for dei få utvalde.»

I juni 1921 dukka Beer opp hos Garborg på Labråten i Asker og gjekk i forbøn for Baral, som ville ha Garborg til å omsette Rahmakvedet eller Ramayana til landsmål. Garborg syntes det måtte

vere vanskeleg, da han sjøl ikkje kunne engelsk så godt og Baral dårleg norsk. Han vart likevel nysgjerrig og dro opp samme månad. Garborg opplevde fleire koselege arbeidstimar med Baral, Edwards og lektor Edith Selboe. Ein sterkt forkjøla omsettar vart friskare da han fekk varm mjølk med kardemomme av lektoren. Baral song kvedet på hindu og omsette sjøl til engelsk. Beer og Selboe tolka på riksmål. Dermed hørte Arne teksta så rein og ekte som råd var. Han fekk samtidig enda meir innsikt i indisk tenkje- og diktemåte, særleg Krishna, som likna mykje på Kristus.

SPÅDDE KRIG

I pausene fekk Arne greie på meir utanrikspolitikken enn han fann i avisene. Det var særleg under Barals ustanslege bordtalar. Han spådde krig om 10-12 år. Den skulle bli verre enn den forrige. Han venta seg mye av Japan og mindre av England. Engelskmenn var ikkje betre enn andre røvarar, bare klokare og sterkare. Han hevda vidare at USA skulle bli eit stort imperium.

Etter ei tid tok Hulda Garborg ein tur oppom for å høre korleis det gjekk med gubben. Da ho hørte Baral messe, tenkte ho på folkeviser og salmesong frå Setesdalen. «Soknelyden» på Gaurisankar trygla om at ho ikkje måtte ta frå dei Arne. Det syntes ho var litt morosamt. Ho hadde slett ikkje tenkt på noe slikt. Ho

var nøgd bare ho såg at gemalen fekk seg nok mat og hadde det godt. Buddhistane under Trondfjell kjende seg rolegare da ho endeleg tok farvel.

GARBORG GJEKK LEI

Men snart vart også Arne lei. For han fekk ikkje heilt fred for fremmendfolk der. Sommarstid såg Trondsvangen ut som ein liten by, der innfødde og han sjøl kom reint bort attom byfant og turistar. Derfor fann han etter tre veker vegen tilbake til Hulda og Veslevangen.

Om hausten slo Hulda og Arne følge med Karen og Ivar Mortensson Egnund til Italia og Tyskland. Omsettaren lengta heim til diktarrømmet. Etter heimkomsten, venta Arne at Baral skulle ta kontakt, men profeten var blitt skral. Det var nok ingen enkel overgang frå det varme India til Tynset med 50 kuldegradar, som i februar i 1922. Garborg fekk likevel send eit lite manuskript frå Gaurisankar. Så vart det stilt.

Først i mai fekk han nytt brev frå Baral, som lenge hadde vore både sjuk og jentelaus, slik at hadde stelt maten sin sjøl! «Og han kan vere stø på at han fær ikkje jenter til å liggje langt oppi Trondfjellet om vinteren. Dei må på dans kvar laurdagskveld minst!» Garborg talte av røynsle. Han forstod visst nok aldri at mannfolk også kan lage mat.

Sommaren 1922 vart det pendling

mellom Veslevangen og Trondsvangen. Baral klaga på prisar på bøker og matvarer, som han måtte kjøpe frå Oslo eller Tyskland. Han hevda no at Afrika ville bli framtidens kontinent. Det vart mange politiske diskusjonar, der Garborg vart påverka av Baral og slo fast at «all verda l åg på kne for den engelske Mammon. For alle land treng lån frå England, like til Lenin og kva dei russiske bandittane elles kallar seg.»

Baral og Edwards vart med på vitjing til Savalen, da Baral hadde slik lyst på ein båttur. «Savalguten» og Baral kom no godt til lags. For også Egnund-gubben var blitt interessert i Krishna. Arne sende brev til Hulda fra Trondsvangen: «Kjære ugudelege!» og underteikna seg «Din Gamling». Så humøret var nok bare bra. Garborg fann ut av *Ramayana* at diplomatiet må ha vore likeså full av visdom for 5 000 år sia som anno 1922. Han lurte derfor på om verda eigentleg kom til å bli særleg klokare i tida framover. I august dro han fra Gaurisankar til sin kjære Hulda.

I september reiste Garborg atter til Trondsvangen for å diskutere detaljar med «Trondsgubben Baral». Men Baral og frøknene Edwards og Selboe var i Molde. Berre Beer var heime.

Ved haustleite halta samarbeidet. Etter at mange skjer i sjøen var passert, kom *Rhama-kvedet* i hamn på Aschehoug i november 1922. «Eg fær stole på at ho ikkje nettopp er jolebok, men mange kjøparar fær ho vel aldri.» Det kom ei avismelding i Dagbladet, der professor Sten Konow roste omsettinga. I «Den 17de Mai» skrytte Anders Hovden stort.

Men Baral mangla på tittelbladet! Arne hevda at professoren heller ikkje hadde ordna med at den engelske

utgåva kom ut før den norske. Dermed kunne engelskmenn bare halde seg til den norske og få ho omsett den vesle norske utgava for «ein småskilling til den norske forleggaren, og professor Ananada, som i 20 år hev arbeidd med *Ramayana* og no venta å få noko att for dette arbeidet, vil ingenting få (ikkje æra heller, trur han, sidan namnet hans ikkje stend på tittelbladet).»

VISMENNENE KRANGLA

Den distre diktar fekk skylda for fadesen og måtte ordne med sakfører, da Baral og Beer trua med rettssak. Ivar mista nesten munn og mæle. Arne hevda med bitre ord at så einsamt dei levde på Trondsvangen vinterstid, var det ikkje rart at det gjekk i surr for en indisk bymann. Boka vart inndratt frå bokhandlarane i vente på saka. Garborg måtte på helseheim på Stord.

Baral ønskte at Ivar M. Egnund kunne hjelpe med føreorda i ei ny utgave. Men «Savalguten» takka bestemt nei. Det tok derfor Martha Steinsvik seg av. Ho var gift med Rasmus Steinsvik, den siste redaktøren av «Fedraheimen» på Tynset.

Baral stilte no krav som verken forlags-sjef Nygaard eller Garborg ville gå med på. Sjølv ville ein trøtt og lei Arne at namnet hans skulle strykast frå tittelbladet. Garborg fekk likevel i august 1923 til stor overrasking korrektur på Barals nye fortale, omsett av Martha Steinsvik. Men frå Nygaard hørte Garborg ikkje det mukk. Kaoset var totalt.

Heldigvis viste det seg at heile oppstyret rundt boka bare hadde vore ein storm i vassglas. Og etter noen månader fekk sindige folk roa heile saka ned. Like før jula 1923 dukka Baral opp på Einabu og bad Ivar formidle ein fredsbodskap til Arne. Det var sanneleg på tide. Arne Garborg gjekk bort i januar 1924.

NRK RADIOTEATRET

du kan gå i teatret overalt!

i stua i bilen i naturen på badet
på sykkelen på soverommet

de beste hørespillene får du nå på CD hos bokhandlerne

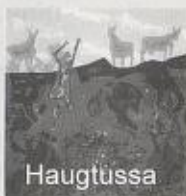
Henrik Ibsen

krim

barn

Arne Garborg

NRK
LYDBOK
FÖRLAGET

Arne Dag Østigaard

FLUKT TIL FJELLS

Då Arne og Hulda gifta seg

Hulda:

24. mai 1885: Kjære søster Sofi! Jeg har nu hatt det riktig hyggelig en stund, ti min gode venn Arne Garborg er nu kommet hjem fra Paris, og jeg er meget i kalas hos han, og der går det gemytlig til kan du tro. Prektige folk!

Hulda:

Målskolen i Christiania var oppe hos Ivar Mortensson i Fedraheimens lokaler. Ivar og Knut Liestøl var to lærere som tryllet oss inn i en ring vi ikke mer ville komme ut av.

Arne:

17. mai 1886. Kjære Asta Lie. Du kan gjerne få lov til at skjende og se moralsk ud i anledning af at jeg i går gjorde en temmelig stærk generalprøve på den 17. Jeg traf et par generalbanditter, storartede rangleanter 1. klasse 1A med stjerne, og vi drak irsk whiskeytoddy. Hvorefter jeg vandrede hjem til bohemernes øverste Hans Jæger og drak mer øl og disputerede forferdelig. Jeg vaklede hjem ved firetiden, sov til klokken 11. Jeg vågnede på denne festlige frihedsdag med hovedpine, tandpine, samvittigheds-pine og all slags pine, og i eftermiddag skal jeg naturligvis på rangel igjen. Bed for mig. Thi når vi rangler her i Kristiania går det på livet løs!

Hulda:

Strålberg 18. juli 1886: Min inderlig kjære Sofi! Her på Strålberg er det ganske livlig. Vi er tre damer, og et stykke borte Arne Garborg, adjunkt Schøtt og sakfører Bothner. I butikken vil jeg nødig igjen. Her oppe hoster jeg meget mindre og blir både tykk og fet. I går var jeg hos Ivar Mortensson i Nordpolen. Kan du tro der var liv. De

¹Utdraga er frå den tida då Arne og Hulda Garborg møtte kvarandre og gjev levande innblikk i korleis dei levde og tenkte. Utvalet er gjort av Garborg-granskaren Arne Dag Østigaard.

bor ved den deilige sø Sevalen med utsikt over snefjellene. Vi besteg en tinde som heder Røddalshougen, og der så vi Galhøpiggen og Jotunheimen. Du kan tro det var et glimrende syn all den sne og ismasse midt på sommeren!

Arne:

Å ja eg eldest no. 36 år. Håret fell og motet fell. Hev det vori skralt med jentelykke før, så vert det nok ikkje betre heretter!

Hulda:

Senere statsråd Bothner var med ordboksredaktør Steinar Schøtt ved Savalen i 1886. De bodde i Nordpolen i Ivars hytte. Da bodde jeg på Strålberg sammen med Garborgs søster Oline og to av hennes venninner. Da begynte Garborg og jeg å se på hverandre, men ikke engang i drømme falt det oss inn at det kunne bli mer enn et hyggelig whistmakerskap. Man går i fare hvor man går!

Arne:

Kristiania 25. februar 1887. Kjære Asta Lie. Hvis jeg blir avsatt som statsrevisor, krabber jeg oppå en hybel og lever hederlig av aviser og andet vrag som i gamle dager.

Hulda:

Garborg og jeg kom over Stortingsplassen en maidag i 1887. Der kom en av Garborgs venner opprørt fra tinget, der han hadde overvært utkastelsen. Arne var nedsatt fra fast plass til varamann i riksrevisjonen. Garborg ble blek og bet tennene sammen. Men jeg sa at

der det beste som kunne hende, for nå fikk han skrive. Vi flyttet hans sofa ut straks. Trøsten var at vi hadde Kolbotnen.

Arne:

Eg var glad. Posten min skulle eg ikkje sakna. Eg var ungar og spelemann og skulle alltid tene det eg turvte. Men verdi er ikkje som ein trur. Du kan drøyme at du er fri som ørn i sky, men når du vaknar, sit du i buret ditt. Eg sat i Kolbotnen fantefri og fornøgd og gav all verda ein god dag. Men pengesorgene tok til å koma, og så er det desse jentesorgene som ein ungar skal dragast med. Ja, for no då eg hev misst det meste av håret mitt og tri jeksjar og dertil mitt gode namn...no var det ei som tenkte at dette kunne vera noko å gifte seg med. Og då eg etterpå hadde misst posten min, vart det reint gildt. Ho kunne ha følgd meg til byfuten med det same.

Hulda:

Kristiania i august 1887. Jeg går her inne og lir vondt. Vi har vist oss så og så mange ganger på gata. I Kristiania går menn og kvinner sammen på gata sammen så mye de vil, men går den same karen tre ganger etter hverandre med den same kvinna, så bør han helst lyse til bryllup. Jeg bryr meg ikke om å se folk lenger, men stenger meg inne og leser brevene dine. Jeg synes du skriver på en måte som du ikke bør, du tar så rent feil av meg. Men jeg bare går og lengter etter brev likevel. Stundom setter jeg meg til å gråte ... det er ingenting...jeg er i grunnen bare så lykkeleg.

Arne:

Kolbotnen i august 1887. Det vert tomt i hovudet og tungt for bringa. Tankane stansar og set seg ned. Det kan ikkje nytte. Det er ingen utveg når ein ikkje kan samle alle desse luktande smådyr under støvlehælen sin og trå dei sund. Ingenting å gjera. Ingenting å gjera. No har eg ikkje noko å sette hus med heller - om me skulle vilje tenkje på det.

Arne:

Jøss, for småtull me gjeng og syter og harmer oss for! Litegrann folkesnakk! Berre maktene oppi lufti tek seg ein dans, er det gløymt. Fred vere med Kristianadygda! Herregud lat dei snakke. Ein skal elske sin neste, stend det. Skulle me ikkje unne desse matleie stakkarane der inne så mykje som ein liten skandale å kose seg med?

Arne:

Til Ivar Mortensson. Kristiania 17.september 1887.

Men nå skal jeg fortelle deg at jeg vil til Kolbotnen i vinter. Skrive min bonderoman, så vidt jeg har til graut og brennevin. Og så har jeg en kamerat, nemlig kjerringa mi (nå holder du kjeft da). Og hun skal koke graut og stelle og løpe som et pisket skinn. og jeg skal sitte og være den store forfatter.

Hulda:

Andreas Hølaas var forlover da vi gikk til byfogden. Vi spiste middag hos Gravesen, og Garborg spurte Hølaas som var jurist, om den letteste måte å bli skilt på. «Utroskap, utroskap,» lo han hjertelig.

Frå Garborg-dagane på Kolbotn sommaren 2000. Arne Dag Østigaard kåserte, og Olav Kjernmoen spela fele. Dei står foran huset der familien Garborg budde.

Hulda og Arne:

«Farvel du dygdesure, du dygdearme by. Me dreg til fjells og byggjer oss eit reir oppunder sky. Me dreg til fjells og byggjer oss eit reir oppunder sky. Farvel du dygdearme, du dygde sure by.»

Hulda:

5. desember 1887. Steien hotel, Lille-Elvdalen.

Tidlig i morges våknet jeg ved at ei jente kom inn og la i ovnen. Og med en gang stod det klart for meg at jeg ikke var i Kristiania lenger. Gudskjelov. Jeg var i Lillelvdalen, to og ei halv mil fra Kolbotnen, det fremtidige hjemmet mitt. Og i værelset ved siden av lå en gruelig rar mann. Mannen min.

Hulda:

6. desember. Sent i går kom Arne kjørende etter å ha vært hos Mortensson på Einabu, stivfrossen. Nå? spurte jeg spent. Jo da, jeg skulle hilse og si at var gale begge to. Men Savalen er kjørbar. Nå gudskjelov. Altså i morgen drar vi oppover.

Arne:

5. desember. Isande vind. Himmelen tung av blå snøskyer. Me køyrer opp isen på Glåma inntulla i pelsar og sjal.

Hulda:

Om en stund skulle vi kvile. En klynge små mørke dukkehus stakk opp av sneen. De snille mennesker ble ikke lite forbauset. Da de hørte at Garborg tenkte seg opp til Savalen med kjerringa, ble de rent fortapte. «Opp åt Savala no midt i sprengkalden - å jø, å jø!»

Steien hotell på Alvdal, i den tida då Arne og Hulda Garborg overnatta der.

De kokte kaffi, stekte vafler og stelte godt og hyggelig.

Hulda:

Men hva var det for en kasse som hang der i tau? Der lå et deilig rundt barn og sov så søtelig. Jeg fikk låne lillegutten ei stund før vi reiste. Jeg skal ikke glemme hvor koselig det var på Vetlutstumoen den kvelden.

Arne:

Kjerringa i sledesetet med Sjapa på fanget. Eg frami. Foran oss skyskaren med koffertlasset.

Hulda:

Endelig kom vi på sjøen. Omsider så vi et lite lys langt borte. Om litt stanset vi utenfor Svarthuguodden. Garborg skremte nesten vettet av Ola og Anne. De slo hendene sammen: «Men jø! æ dæ 'n Garborg? Å nei ha du tenkt dej åt Kolbotna no?» Men da de fikk vite at han hadde kjerring i sleden, fant de ikke ord lenger

Arne:

Kolbotnstugu sting seg fram or snøen som ei stor tuve og ser jammerleg ut. Me stig inn. Der er kaldt som i ein iskjellar. I gruva ei lita snøfonn.

Hulda:

Så drakk vi en velkomstdram med Anne og Ola. Og så gikk de. Nu etterpå har vi rent ut sagt tatt oss en varm toddy ved peisen. Den lange kjøreturen har gjort det rent av med meg.

Arne:

Kva med sengeklæde?

Hulda:

Nå, vi får bruke pelsene.

Arne:

Å, ja me har alltid klede nok.

Hulda:

Det greier seg nok.

Arne:

Ja, det skal nok greie seg.

Hulda:

Å så er vi to, veit du.

Arne:

Velkomen heim da du!

Hulda:

Velkomen heim!

Arne:

Det blir fell likare.

Hulda:

Å ja, du kan vite det blir likere.

Arne:

Me skal nok får det koseleg her, når me fær det i stand.

Hulda:

Ja, vi får bygge skorsteinen et par fot høyere, så det blir trekk i han.

Arne:

Og stelle på komfyrpipa så ho kjem til å gå mer rett opp...

Hulda:

Og få heim noe tørrved

Arne:

Å ja, det skal nok bli bra.

Hulda:

Å ja da. Og tenk så godt å vere så reint for oss sjølve.

Arne:

Ingen å bry seg om, ingen som er i veggen .

Hulda:

Å ja, og så være to om alt.

Arne:

Det er det gode at me er to.

Hulda:

Det er verst for Sjapa, stakkar.

Arne:

Å frys ho, så hoppar ho oppi senga til oss.

Hulda:

Å ja så mye vett har ho vel alltid.

Jeg tror jeg må legge meg.

God natt gubben min. Du sitter der borte og steker deg. Er du trist?

Nei, det er ikke mulig å være i dårlig humør foran en slik ild. Sov godt!

Arne:

Me hev fenge sett opp ein komfyr til vinterbruk. Hulda ligg på kne

og strevar med å få det til å brenne i den. Men han dreg ikkje. Stend berre og røykjer gjennom alle ringar og opningar. Kjerringa fær augo og lungar fulle av røyk. Opp med døra.

Hulda:

Heldigvis har vi en ferdig oksestek med fra byen. Vårt første middagsmåltid her ble derfor storartet. Stek, smør, brød, dram og melk, som Anne har vært her med. Og så kaffe avec ved peisen. Da hadde vi det godt.

Arne: Morgenen etter er det snøstorm. Det driv gjennom skogen som eit grått hav. Over den islagde sjøen dansar snøkvervlar i vintergrå luft, som skrymt og skræmde draagar. Gjennom liene yler det og skrik. Trea svingar seg på roti og knarkar og knakar. Det høyrest inn til oss som havsus og bærebrak.

Hulda:

8. desember. Ja, nu har vi det godt. Og hvem kan vi takke for det? Jo, det er det snille mennesket som lånte oss penger. Uten henne var vi blitt gående der inne. For nu er gubben kastet ut av Statsrevisjonen, stakkar. Og med meg fikk han ingen medgift. Men pytt sann, det skal nok gå. Bare ikke komfyren røk så!

Arne:

Me slit oss fram frå dag til dag. Det snøar og det snøar. Stormen hev slutta, og det er stilt. Men det drys og drys med snø, so me trur mest det er fimbulvinteren. Eg sit ved gruva og ser ut gjennom glaset på all denne snøen som glid og glid i lange striper ned gjennom lufta og sveiper den svarte skogen inn som i ein tett grå eim.

Hulda:

9. desember. I dag har vi også hatt oksestek til middag. Det er svært så trett man blir av at stelle i huset. Jeg er virkelig glad at gubben vil koke «grønagrauten» til kvelds. Gud give at han ville vaske opp også. Han gjorde det nok, men jeg kan heller ikke utstå å se en mann med en vaskeklut i hånden. Jeg tror jeg lar oppvasken stå til i morgen for en gangs skyld. Jeg har jo skuret det store golvet.

Arne:

Gode Fedraheim! Ja, no er eg flutt til fjells for alvor. Eg ser nok du kallar huset mitt for legdestugu og meg for husmann. Og så skal du aldri ha sett så vent som det er her no. Sumaren stakkar er reint grå han, reint armodslig mot all den glans me no lever i. Det er som dette breie rolege landslaget her treng vinterglimen over seg til å få sin rette storleik.

Hulda:

13. desember. I dag kom Per, Ivars bror, bergmannen. I han har jeg fått min første læremester i husstell. Per har gjort det innlysende for meg at kvinnfolk er og blir kvinnfolk. Tenk gå slik og søle hele dagen. Jeg skal NATURLIGVIS samle oppvasken i en balje og vaske opp annenhver eller tredjehver dag. For en lettelse! At jeg ikke har tenkt på det!

Arne:

Men me hev nok inne å gjera. Pargaset vårt hev me fengi opp frå Auma, og no gjeld det å koma i skikk. Eg slær spikar i alle vegger så me kan hava å hengje opp på, og hyller her og der, så me kan hava å leggje på.

Hulda:

Eg hadde det i meg frå Hedemarka at når eg ville fagna noen riktig, skulle eg gje kaffi på senga. Eg freista med varm kaffi, kaker, koseleg brett med linduk og vår einaste sølvskje. Men større fiasko har eg aldri vore ute for. Han var martyr. Hadde eg kome oftare med kaffibrettet, så trur eg det hadde vorte skilsmisse. Klokka var ti, men for han var det midt på natta.

Arne:

Han Erik Strypet hev vori og dytta i stogo med mose og drev, så kunne bli tett til vinterbruk. Men han hev ikkje vorti ferdig. Så flyg me og dyttar og dyttar med våre filler all stad, stappar og dyttar, dyttar og stappar.

Hulda:

14.desember. Ja, du Per, du Per! Huh, hvor jeg har lyst velsignelsen over deg! Jeg har vasket og skuret kniver med aske i hele dag. Maten var tørret inn i kopper og kar, og knivene var violette og grønne. Men du skal få høre fra meg ved leilighet. Når du har lært meg å steke i sola også. Bare sette gryten i solveggen under et brennglass, var det ikke så? Gud hjelpe deg, når du en gang blir gift, Per!

Arne:

Jeg for mitt vedkommende har hatt det svært travelt siden den tid jeg har forlatt byen med all min nærværelse og har oppslått mine pauluner her oppe på fjellet. Lang besværlig flytning. Dessuten har jeg giftet meg og lever nu midt i den villeste romantikk, alene med kjerring og bikkje i en hytte midt i skogen. Undres på hvordan det vil gå? Vi er ved godt mot ennå, så lenge sjelen ikke kraver seg i kroppen, skal vi holde ut. Skjønt kaldt blir det her oppe. Nu er vi akkurat så vidt i orden, - foreløpig.

Hulda:

18. desember. De har slaktet en gjed på Svarthugu, og Anne kom

Fedraheimen.

Radikalt Arbeidarblad.

Lysingar kostar 10 Øre Lina Gøddi.
For Utlande 12 Øre.

for Fjordungaaere 75 Øre
erto og alt. Betaling fyrenak.

10.

Tysdag den 5te Marts 1889.

13. Aarg.

Fedraheimen

a Tynnøet kvar Tysdag og kostar berre
Fjordungaaere. 30 Kr. fyrenak er
g for 4 eller Kvartalsbetaling for 16
5 Kr. er Kvartalsbetaling for 7.

„Fedraheimen“

Pengevelde, Prestoveelde, Statsvelde. Han
er at Folk skal faa tenkje og tala fritt
og, sovidt moegleg, som dei sjøve vil, og
de skal vera Herre over Kapitalen.

tyrar: Ivar Mortenson.

Gjæstren skriv i Bladet.

karen og Hundrekaren armar seg ut med
Storkaradrift.

Er det ikkje det Bondene vaare gjer
tru? dei same Gardbrukarane, som det er
flest av, for det er faae av dei, som naar
upp til aa verø Titusenkarar jamvøl.

Gardbrukarane vaare liver nemleg reint
paa same Maaten som Adelsstande elles,
det er berre Pengemagta, som skil.

Adelsmannen vil belat ha seg ei Borg,
der han einø raad.

Det same vil Smaabonden med 6-7
Kyr. Han gnar og strøvar i 10-12 Aar

Les det neste Stykkje, so kann
døa tenkje over det til so lenge.

Sameige i Russland.

Bonden i Russland hev endaa Same
og Sjelvstyre over Jorda mange Staer.

Den gamle opphavlege Skipnaen i Ru
land var so, at det var ein Husfar
stor Magt, og Bonn, som alle hadde jam
Rett. Det er fyst i nyom Bilom, at
kvalde hev kome nnn.

med en tallerken deilig blodklubb. Men nu må jeg virkelig se å få kjøpt en sau, for gubben blir snart kjed av all denne melkematen. Heldigvis har jeg «Hanna Winsnæs» med meg. Men her er jo ingen slakter eller grøntkone, ingen baker eller kolonihandler.

Arne:

Her er så storartet vakkert at jeg vover ikke at forsøge nogen beskrivelse. Marmorfjelle. Svart skog på snegrunn, og så alle disse belysninger. Alle mulige belysninger! Det er vildest og mest underlig om kvelden. Stjerne er så vakre. De er som fakler! Ved De hvorfor jeg ikke kan skrive i kveld? Jeg har vondt i eit øye. Der behøves ikke mer. Jeg hadde tenkt at skrive meget - Gud ved hva forresten, men nu ved jeg ikke et ord. Må bare slutte.

Hulda:

Nu har jeg ikke tenkt på annet enn mad. Og jeg som ikke liker at tenke på mad. Jeg liker ikke engang at spise mad nu for tiden. En ting gruer jeg mig også til, og det er brødbagningen. Nei, jeg kan da ikke skrive dagbog bare om mad? Jeg vil slutte!

Arne:

Ja, den bakingi. Mjølet må vera godt, og gjestren må vera god. Skal deigen gå opp, må han hava det varmt både natt og dag. Og så er det alle slags kunster og knep med knading og handfaring både fyrst og sist. Men det verste er steikingi... så kan du sjølv forstå koss det

må bli, om du aldri så mykje er ungar.

Hulda:

20. desember. Det var litt trist at gubben ikke kunne spise de kjøttkaker vi lagde. «Det smaker brent fett, sa han. Jeg kommer til å sulte i hjel her oppe.»(Jærbudialekt) Jeg var jo uheldig igår også. Jeg hadde nemlig laget pannekaker av rugmel, og de hang ikke sammen. Vondt smakte de også. Men i dag er det første gang han har sagt noe. Før har han alltid vært full av trøst og oppmuntring.

Arne:

Ho Hulda er så i ulag at ho græt. Ho hev aldri baka før, og ikkje stelt mat heller. Og Hanna Winsnes er ikkje for andre enn slike som hev lært det meste før, veit du. Men kan de ikke kjøpe brød?, spør du viseleg. Å ja. No då eg hev lært å staka meg fram på ski, så gjeng eg nok til Auma. Men om eg kjem dit, så er det ikkje sagt at handlaren hev brød. Stundom hev han ikkje mjøl heller.

Hulda:

22. desember. Naturligvis har jeg glemt å ta gjær med fra byen. Nu har jeg måttet låne av Goro Trøan. Og alle de gode råd jeg har fått av mine nabokoner, har jeg fulgt. Og slik som jeg knadde! Og lagde brøene små og runde og pene, og stekte hvert enkelt over en time i stekepannen, som var satt opp på skrå foran glohaugen i peisen.

Arne:

Han Erik Strypet hev lova å køyre heim turrved åt oss, men han hev ikkje stunder enno. Han er aleine med det vesle gardsstellet sitt. No er det snart joli, og han må gjera sko til Eline og ho Sigrid. Så stend han ved hvylebenken den eine dagen og i smia den andre.

Hulda:

Ja, tenk om to dager er det jul! Da må her være skurt og blankt alle steder, og jeg synes vi må ha et lite juletre.

Arne:

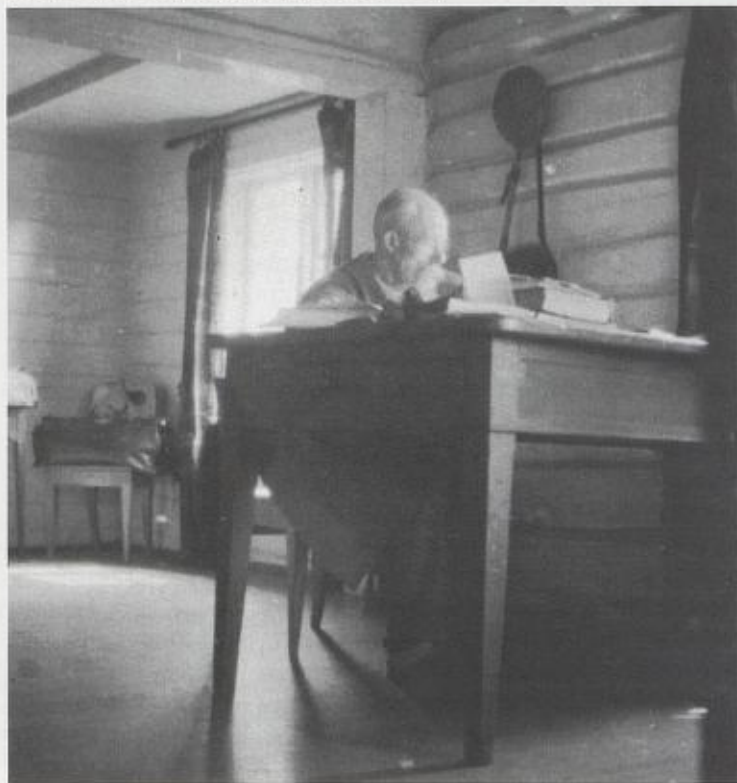
Men endeleg fær han Erik stunder til oss. Og så fer han rundt i skogen med den vesle merri si og finn turrved i mengd. «At du kan finne så mykje turr, god ved i all denne snøen?»- «Å,» smiler han Erik «det er kje noko snø å snakke om enno, me fær nok meir, skal du sjå.»

Hulda:

Julaften 1887. Jeg tror vi stod sent opp, for vi har ikke klokke som går. Jeg måtte skynde meg, skulle jeg bli ferdig til skikkelig julekveldstid. Vi spiste frokost omtrent ved 2-3 tiden. Og så skulle der vaskes og pusses og gjøres i stand. Og siden gå på ski over til Svarthugu og få stekt vafler til helgen. Og så skulle jeg hjem igjen og steke fårestek til kvelds.

Arne:

Kjære Fedraheim! Kjerringa kom og jaga meg ut etter ei vassbøtte. Du veit koss dei er desse kvinnfolka. Eg måtte i vegen, eg. Det er nok det som er yrket no. Å bere ved og vatn åt kjerringa og vere oppassar for Sjapa. Kvar gong ho seier «vov», må eg vere til svars. Eg kunne gjerne kalle meg kammertenar hjå denne «h øihed» Så du må ikkje tru

eg har makelege dagar. Det er berre så vidt eg fær stunder å skrive jamvel til deg!

Hulda:

Å jau du må tru han har hatt det stridt. Er det ikkje rart med denne mannen. Han kan elles vera for det han er, men berre han fær ei penn i hand, er det ikkje eit sant ord i han! - -

Hos Anne var alle de små vasket og hadde fått rene skjorter. Nu sat de og ventet på jula. Der vanket risengrynsgrøt og kakebrød med sirup og tilmed snipper fra Steien. Jeg fikk straks begynne med min vaffelstekning. Men der var så mange som skulle smake. Tennene løp i vann på dem hver gang jeg tok en deilig vaffel ut av jernet. Mange vafler ble det derfor ikke. Men det er da såvidt vi får en smak til kaffen i morgen tidlig.

Hulda:

Der ble ikke noe av juletreet. Gubben hadde ikke tid til å finne noe, for han må skrive. Men maten var vellykket, og stuen er festlig. Blikktøyet henger blankpusset på veggen. Gulvet er hvitskuret, og på peisen har der hele kvelden brent et veldig rotvedbål. Og foran den står et par gode stoler, og det lyser så varmt og vakkert over de røde tepper i sengekroken.

Arne:

Eg gløymer aldri den fyrste juledagsmorgonen her. Då var det ikkje nådig. Korkje kjerringa eller eg hadde hug til å stå opp. Me drog skinnfellen oppover dei kalde nasetippane og ønskte me kunne sova æveleg. Sjapa

låg under sengi og åt på filtskorne til kjerringi. Eg skreik og skjelte, og kjerringi lokka, men Sjapa gnog og gnog til eg vart vond, så gløymde eg kalden og flaug opp inn under sengi fekk Sjapa i nakken, dengde ho og hivde ho ut. Ei stund etter høyrer me tunge stig som knakar ute i snøen. Han Ola stig inn, kvit av rim. Han gjer opp varme. Me ligg og ser på. Så ber han inn fang etter fange med ved, klinkande bjørk, og legg på elden, sistpå er det eit stort, brakande bål som ein kunne brenne ein fritenkjar på.

Hulda:

27.desember. Det ble en trist jul. Garborg har hatt vondt i øynene. Han har ligget for det meste eller sittet ganske stille i peiskroken med bind for øynene. Og snedd har det gjort så her har ikke vært mennesker heller. Men nu kommer gudskjelov snart Erik og skal ordne med komfyren. Men det blir en fæl sjau. Det er riktig godt at Ivar vil hente oss til Einabu i nyttårshelgen. Bare nu Garborg blir så bra...

Hulda:

Annen nyttårsdag kom Ivar. Et svært hull var brudt i taket til komfyrret, og kulde og sne føk rundt ørene på oss. Ivar kom gav seg til å storle. "Nei, no va du løjle", sa han og betraktet min påkledning. Men da han fikk høre hvordan det var med Garborg, ble han forskrekket. Så meget bedre var det dog at vi vovet oss å ta imot gamle fru Mortensons innbydelse. Men førret var fælt, så vi veltet herlig i de store fonner nede i Einundbakkene.

Hulda:

5.januar. Det var deilig å ligge under herlige skinnfeller, få kaffe og hjemmebakte kaker på sengen om morgenen. Men aller deiligst var det å slippe oppvask i to hele dager. Igår kjørte Ivar oss hjem igjen, og det var på høy tid, for der ble slikt linnvær oppover, at vannet gikk oppunder sledebunnen på Strålsjøen og inne i Garviken. Ivar hadde visst ikke hatt noen hyggelig tur nedover igjen.

Arne:

13.januar. Kjære Fedraheim! Velkommen til Tynset, fær eg seia, og godt nytt år! Måtte du trivast her. Måtte dine gamle vener vera trufaste mot deg, og gjev du fekk mange nye kjærastar på det nye året! No lyt du sjå innom på Kolbotnen når du fær og driv. Eg hev ikkje noko å by på. Julebrennevinet er oppdrukke, og vil du ha deg ein røyk, må du sjøl halde deg pipe og tobakk. Men ein kopp husmannskaffi kan du få, og så skal me spele whist med blindemann og inimellom skal me baktale våre vener og leike med Sjapa.

Arne:

Eg forstår ikkje at eg har kunna leva der inne i byen. Når eg hugsar desse «Værelser» med berre ein stygg, svart omn.... dei er livlause, slike rom, som landskap uten vatn.

Hulda:

Ja, dei er grå og døde. Og så innestengte. Det er så langt etter himmel og luft...

Arne:

Dei er gudlause desse romma. Og ingen natur utanfor. Berre ei gate der byråsjef Dingel og Redaktør Dangel går att og fram mellom to hus-

Arne Garborg og Ivar Mortensson Egnund

nummer. Ingen husgud, ingen naturånd, tomt og grått. Ikkje noko heilagt attom kvardagen. Ingen draum. Ingen mystikk. Nei, byane må bli brende.

Hulda:

Ja, og tenk å ha skogen når han **kjem!**

Arne:

Det er sant. For guten blir skogen gild, med si gode luft og sine fuglar og farger.

Hulda:

Å!!! Det er ikke til å tenke på! Jeg kan ikke forstå det. Tenk slik ein liten helledusten som stabbar om på små hjulbeinte fotstubbar og seier mamma! Og pappa! Åh! Nei! Det er ikke til å skjønne!

Arne.

Det vert rart.

Hulda:

Åh!! Det blir slik at... Nei, jeg kan aldri tru det kan bli! Det er så forunderlig! Så gåtefullt. Å du forstår det ikke du. Nei. DU forstår det ikke!

Arne:

Et par timar om dagen står eg ute og hogg ved. Det er godt for helsa, og så sparar eg fem kroner for vedhogging. Ein dag som eg står og masar med ein seig vrang gubbe - ein ekte norsk odelsbonde, høyrer eg ho Hulda ropar på meg. Eg inn.

Hulda:

Jeg holder på å besvime. Jeg klarer det ikke. Jeg er sikker på at jeg dør!

Arne:

Det er nok dei som døyr, men det er helst bykvinnfolk som har pint seg med korsett. Du er stor og sterk og har ikkje hatt korsett på din kropp på fleire år..

Hulda:

Nei, gudskjelov. Det er det som trøster meg. Tenk om han skulle lide fordi mora hans måtte være stram og smal om livet. Skulle noen miste livet, så måtte det vere slike.

Arne:

Ja, ja. Dei vert straffa på livet . Eller pinte i dagesvis.

Hulda:

Og doktrene som ikke forbyr det.

Arne:

Men du skal ikkje vere redd. Sjå bondekjerringane. Sjå ho Anne. Ho legg ungen frå seg så ekspiditt at det vert ikkje tid til å hente jordmor. Og finnemødrene sleng seg ned i snøfonna og føder. Så tullar dei ungen inn i eit skinn og tek sine ski og står ned alle bakkar, til dei kjem dit dei hadde tenkt seg, og har glømt ærendet sitt!

Hulda:

Å nei. Det er visst bare noe tull, at kvinna skal føde sine barn med smerte...

Arne:

Det er berre kultur ja. Og så når det lir så langt så reiser vi ned til Tynset - der er dokter og apotek, så vi kan være trygge.

Hulda:

Ja, jeg har tenkt på det. Det ville være fælt å være så langt frå hjelp om noe skulle hende...

Arne:

Sjòlsagt fløtt me til Tynset. Eg vert ferdig med boka til den tid, og så vert me rik. Eg fær kanskje tusen kroner for den filleboka. Også fær du gjera deg ferdig då «Fedraheim» til å ta imot oss på Tynset. Gløym ikkje æreporten!

Hulda:

Mang en gang var det slemt å ha bare et rom. En søndag kom to menn på besøk, satte seg foran senga og konverserte på det mest elskverdige. Garborg stod da opp og kokte kaffe. Etter flere timer hvor jeg lå sengefast, sa endelig den ene: «Er a klen kjerringa?» Han kunne ikke begripe hvorfor jeg ikke var stått opp!

Arne:

Alt folk trur me må ha frose i hel, men nei, de vert ikkje så snart kvitt oss. Den kan vera kuldegradar nok, men så rein er lufti at ein kjenner

dei ikkje. Berre i sjølve joli var det kaldt her, men då var det og så det knistra og knaka i veggom. Stakk ein hovudet ut gjennom døri, vart ein kvit både på hår og skjegg, gråkvit som jolelufti.

Hulda:

Nu har jeg satt opp tegningen fra Mathias Skeibrok. Det er scener fra vårt liv på Kolbotnen. «Arne Garborg og hustrus glade liv og sørgelige endelig i hytta.» Som en idyll begynner med kjærlighet og solskinn, og ender med to graver på Tønset kirkegård. På det skjeve trekors står: Arne Garborg. Hulda Garborg, død av kulde.» Og vårt eneste følge til graven er brennevinflasken, kaffekjelen og kortstokken. Å nei Skeibrok, vi er mer seiglivet enn som så. Og skulle det hende at vi fryser i hjel, så skal ialfall ikke våre graver gro til, for vi akter å få en sønn, skal jeg si deg!

Arne:

Før når eg kom heim frå ei ferd hendte det at Hulda sat og sauma. Så kan det hende at ho viser fram eit lite plagg og spør om eg kan forstå kva det skal vere til. Jøss, du syr ikkje brok til Sjapa?

Hulda:

Det er guten, veit du.

Arne:

Kor kan du vite det?

Hulda:

Jo, det veit jeg.

Arne:

Det er vel av di du helst vil det skal vere gut.

Hulda:

Nei, jeg er sikker på at det er gutt. Jeg kjenner det er gutt. Ei jente ville vere roligere.

Arne:

Ha. ha. Er han så uroleg denne då?

Hulda:

Å han spenner meg så at... her i går kveld satt jeg med ei avis på fanget, og så spente han meg så at bladet datt ned.

Arne:

Tøv.

Hulda:

Det er sant. Beint fram sant. Bladet datt ned av fanget på golvet, enda jeg ikke rørte meg. Jeg snakker alt med'n stundom.

Arne:

Kva seier du til han då?

Hulda:

Jeg sier det er stygt av han å spenne mor si.

Arne:

Heh!

Hulda:

Jeg er viss på at du også helst vil det skal være gutt.

Arne:

Du vil då det?

Hulda:

Å ja. Æsj det er vondt for dem som skal være kvinne.

Arne:

Ja, men gutane er verre å styre dei.

Hulda:

Å pytt.

Arne:

Jentene er stille og snille, men gutane finn på alt som gali er.

Hulda:

Han skal få være som han vil, bare han blir frisk.

Arne:

Og så må det vera vit i'n.

Hulda:

Å, det får være som det kan. De kloke får det sjeldent godt, trur jeg.

Arne:

Nå me vil endå helst vera kloke. Men no er han som han er no. Det er kje meir å gjera ved det.

Hulda:

Å han blir nok frisk.

Arne:

Men så flyg han etter jenter og slikt...

Hulda:

Ja, det vil jeg da tru.

Arne:

... det kan gå gali på mange måtar.

Hulda:

Ja, han må ikke bli alt for ustyrlig (ustyren) Men jeg ville nok gjerne han skulle bli litt Don Juan.

Arne:

Vil **du** det som sjøl er kvinnfolk?

Hulda:

Ja, han skal ikke være alt for lei med jentene skjønner du, men... Å de blir nok glade i dutten min skal du sjå.

Hulda:

Sist i januar? Jeg vet ikke datoen lenger. Jeg har vært alene i åtte dager, for gubben måtte til Kristiania og være suppleant i stats-revisjonen. Det var meningen Anne skulle være her om natten, men hun har et bitte lite barn, og jeg synes det er synd hun skal ta det ut i kulden om kvelden.

Hulda:

24.februar 1888. Gubben og jeg gikk i dag på ski til Lomsjødalen, hvor finnene bor og kjøpte en renstek. Vi ble traktert med en kaffe

som gikk til hodet. Gubben satt mest og så på finnekonens to deilige døtre. Jeg vil ikke gå dit oftere!

Arne:

Kolbotnen 14.mars. Kjære Kitty. Jeg er blitt langt mer arbeidsfør enn jeg var i byen. Men mitt opplagrete politiske sinne har narret meg på avveier, så nu sitter jeg og maser med noe, som skulle bli en slags komedie - indignasjonspoesi. Den blir naturligvis slik at teatret ikke vil spille den. Jær-romanen har jeg liggende i bakgrunnen likesom fjerne fredelige åser, der skal jeg slå meg ned når jeg har rast ut.

Hulda.

Er det ikke rart at vi aldri savner folk her oppe?

Arne:

Det er utruleg.

Hulda:

Den eneste er savalguten. Ja, ja det er gildt når andre kjem også.

Arne:

Ein kjenner seg i grunnen aldri åleine her, nei. Kan hende det er skogen.

Hulda:

Ja, der er selskap i skogen. Der er visst.

Arne:

Ja, Han står her så logn og trygg ikring stogo og susar og syng. Og så er det gode ved skogen at han aldri seier noko, ikkje bryr oss med snakk, ikkje bed oss til middagar der ein skal vere elskverdig og snakke politikk og kvinnesak og bedømme bøker... Han bare står der og susar han, og tenkjer på sitt, og let oss tenkje på vårt. Teier til alt og liksom forstår alt... ein vert glad i skogen.

Hulda:

Ja, og så denne peisen. Den er det også selskap i.

Arne:

Det er og slik ein god ven som teier og skjønner.

Hulda:

Ja, når det brenn på åren er en aldri alene. Det er liksom et svart øye som ser på en og venter på råd.

Arne:

Ja, det vert noko for han «Dutten» det... som du kallar han.

Hulda:

Tenker nok det. Men så vil han oppi, og så brenner han seg. Og så skrik han.

Arne:

Å pytt. Eg skal nok passe guten min eg! Å nei, så rart som det er å tenkje på du!

Hulda:

Ja, nå skal vi til Tynset og leie hus for noen måneder. Og det er nok klokt. Vi har fått et sånt hyggelig brev fra Jonas Lie.

Han gratulerer gubben og snakker om de tusen småting som en kone gjør for mannen, og som det er så godt for mannen at hun

gjør. Og nu kan jeg slett ikke tenke på annet enn hva i all verden det er for tusen småting jeg skal gjøre for Garborg. Sy i knapper, telle dråper, varme omslag, stoppe pipe, det vet jeg er sånt som koner gjør...

Arne:

Vinteren holder godt ut. Sneen ligger aldeles urørt tre fot høy. Og det er intet annet vårtegn enn at solen stiger høyere og høyere, og blir mer smørende blid. Det har holdt seg nesten uforanderlig kaldt hele tiden. Bestandig, nesten trettende kulde. Bekken fryser, så jeg må hugge den opp hver dag. Og så hugger jeg ved - sager og hugger, er blitt fanden så flink. Kjerringa går inn og koker og er også blitt flink. Sjapa flyr ut og inn og leker.

Arne:

Me budde på Tynnset, veit du i den tida me venta smått - hjå han Per Østigard på Hemattesia. Der hadde me eit hus for oss sjølve, stue, kjøk og eit stort loft. Ho Hulda gjekk og stelte mat, eg sat på loftet og skreiv ferdig «Uforsonlige».

Hulda:

Tynset 1. april 1888. Ja så sitter jeg her på Tynnset og skriver mens jeg venter på gubben som er nede hos Ivar. Her er så mange gardar omkring. Og kirke og jernbane. Men når jeg ser nedover bygda med den isdekte Glåmadalen, så tenker jeg på Sibir. Stakkars Ivar som må være der borte ved stasjonsbyen, der er ikke pent. Han skulle heller ta «Fedraheimen» med seg her opp i sola!

Arne:

Ho Hulda vart veikare og veikare, og så tok me til å høyre oss om etter jente. Tynsetjentene held seg for gode til å tena. Vert armoda stor, fer dei til Amerika og tek seg teneste der. Det er gildare det liksom. Vil du ha ei tenestejente i Tynset, må ein til Tyllaldalen eller til Gudbrandsdalen eller til Sverige.

Hulda:

25. mai. Nå er det så stille i huset. Og nå skriver jeg med blyant at han er kommet! Klokka 9 i dag. Og nå kan jeg for første gang si: Godnatt veslegutten min. God natt Arne. God natt mine to Arner. Da Garborg fikk han i armene, sa han: Å nei hvor stygg han er! Madamen som hadde tatt imot spebarn i førti år, sier han er ualminnelig vakker og velskapt.

Hulda:

29. mai. I dag har Garborg vært kokk. Hundre ganger har han vært oppe hos meg og spurt. Han er så nøyaktig og forsiktig. Men så har jeg også fått den deiligste stek og sviskegrøt. Ingen utlært kokk kunne gjort det bedre. Vi måtte låne budeia til presten Prytz, for gutten ville ikke ta bryst. Garborg måtte skrive til prestefrua, for piken hennes kan kunsten. Ja, hadde prestefrua sagt, man skal hjelpe alle når det er nød.

Arne:

Tønset 31-5-1888. Kjære stortingssekretær Wichstrøm. Her om dagen nedkom min kone med en liden gutt. Jeg er i den anledning nokså oppskjørtet.

Hulda:

12. juni. Eline Strypet skal hjelpe meg. Hun er så pen og søt og snill, men bare 13 år stakkar. På søndag skal vi ha barnedåp. Ivar skal være fadder og Garborg sjøl. Og så hjelper de oss her på gården med de øvrige. Sjøl skal jeg bare se på. Jeg er i det hele avsatt jeg stakkar.

Arne:

Tuften ja, han heiter så til kvardags. Arne Olaus Fjørtoft er han døpt. Det var best å gjera den stasen med det same. Så slepp han å bli døpt på tukthuset. Presten som er så glad i oss, døpte 'n. Eg sat i Tynset kjerkje og hadde moro av at presten laut lyse nåde og miskunn og evig liv over Olaus Fjørtoft og Arne Garborg, to menn som han i sitt hjarte visst dømde ned i helvetets djupaste kjellarhol. Men av Fjørtoft er Tuften laga. Tuften er på norsk det same som nissen, og ein liten nissegubbe er han, trollungen...

Hulda:

Jeg husker Tuften på hans første ferd over Savalen. Garborg rodde i en fæl storm. Tuften var fire uker gammel og jeg holdt han krampaktig i fire timer. Det var i slutten av juni, men slett ikke sommer, og glad var jeg da vi endelig nådde Kolbotnlandet. Noen dager senere besøkte Molkte Moe og hans søster Marie oss. Tuften gjorde stor lykke i sin lange hvite kjole, og jeg var nokså kry.

Arne:

Auma stasjon 25/7- 1888. Kjære Gustaf af Geijerstam. Vi har en gutt vi også nu, en modbydelig skrighals, men stor. Din hengivne Arne Garborg.

Hulda:

Morgonblid var Garborg ikkje. Han var ikkje så mykje talande av seg om dagen, men tok att om natta. Han tala både høgt og lågt, mana og preika, var sint og godsnakka. Og stundom song han. Då vart eg mest fælen og ropa: Kjære deg bry deg ikkje. Du har lese heile Johannes evangelium. Salma kan du sleppe med til i morgon. «Huff syng eg, det er reint sjukeleg dette!» sa Garborg.

Arne:

Auma 27/7-88. Til Rosenkrantz Johnsen. Cher monsieur. Alt noгенlunde vel. Fjertoften vondt i vommen og sint, med god av og til. Siden du reiste hadde vi besøg av to danske damer. Alt var i den villeste uorden. Jeg var i Nordpolen. Kjerringa lå til sengs. Kjerringa tok damene med seg til Nordpolen, der savalguten snakkede landsmål med dem og fikk dem til å le. Det var fanden til visitt, men de morede seg, tror jeg.

Hulda:

Garborg slutta heilt å røykje i 1895. Han slutta eigentleg i 1887, men Savalguten, den fanten, kom drivande kvar laurdagskveld, full av skøy og gapestrekar. Karva skrå att med peisen på ekte fjellmannnsvis, røykte så hjarteleg godt midt oppi synet på den arme syndaren som var sjuk etter den kjære gifta. Og ein dag la kjeltringen lvar att ei lite pipe og 1/2 rull skråtobakk. Martyren fall så djupt som noe menneske kan falla. Han røykte dag og natt. Men så kom straffa. Auga vart såre og halvblinde. Dokteren sa: Auga eller tobakken. Og så

laut det bli tobakken. Men sia har han bitt tennene ihop og stått som eit fjell mot alle freistingar.

Arne:

Kolbotnen 20.oktober 1888. Kjære Kitty Kielland. Her oppe har vi vinter. Sne og frost. Isen begynner at legge sig. Min nye stue utmerket at arbeide i. Ungen stor og rask, ligger om dagen og skoggerler - når han er blid da. Aviserne kjedelige. Politikken oppgir jeg. Med mangfoldig hilsen din hengivne Arne Garborg.

Hulda:

Den første tida hadde Garborg den byvanen at han skulle sitte oppe halve og heile natta. Men om dagen var det mest uråd å få liv i han. Ein gong skaut dei av eit mineskot utafør glaset hans, men han leda seg ikkje ein gong.

Arne:

Kolbotnen 7-6-89. Kjære Wichstrøm. 1800 kroner i Kristiania blir som 600 kroner her. Forskjellen skulle då til fordel for Kristiania vere den at i Statsrevisjonen har eg noko visst. Men så er det ein grunn til. Eg treng å reise. Einsemda her oppe i skogen er god, men ikkje for mykje av ho. Den gjer meg nervøs på ein måte. Eg må ut og lufte meg der det er sol, lys og gemytligheit.

Hulda:

Det ergrer meg at enkelte jamrer over at vi har hatt det så dårlig og manglet det nødvendigste på Kolbotnen. Det er aldeles ikke tilfelle. Vi hadde alltid det nødvendigste og mer enn det. Hvor har jeg sagt at vi manglet noget?

Arne:

Kohlbünden am 21 Juli 89. Lieber freund. Von die siste Tagblatten sehen wir, dass der gaar Dampschiff til Amsterdam auf Loerdagen. No steht es so med oss, at dersom me ikkje vil eine heile vike burtsummeln, so müssen wir straxens abgereisen gewesen sein. Du faar han Per fürchterlich von uns hilsen. Und er muss doch op til Kohlbünden sehen und da eine Flasche Cognac drikken, den er doch selbst mitbringen muss. Nyklarne til Kohl-bünden tek Erik Strålberg. Aber- was sehe ich! Norwegisch schreiben - ich ein deutscher- Lebe wohl. Hulda hilset sehr-gleicherweise der Tuft. Dein Arne Garborg.

EPILOG**Arne:**

Kolbotnen 10-6-95. Kjære Rosenkrantz. Hulda holder på med å male bord og vegger, sy skinnfeller samt skrive tragedier. Jeg ligger i engas og peller småstein, hestelort m.m. Alt vel, Tuften hilser med et brøl.

Hulda:

Kolbotnen 10.juli 1904. Så er jeg kolbotnkjerring igjen. Jeg minnes min første kolbotntid. Alt er i grunnen nokså uforandret. Garborg står og arbeider på veien, litt mer grå, men egentlig kjekkere enn da.

Arne:

Kolbotnen 11.9.1915. På Tynset i går. Hadde moro av å sjå att den bygda. Tok Fådalsvegen. Det er omskifte i Tynset. Stilblanding og stilløyse. Jønnbanegarden er ein ikkje så liten stasjonsby. Frå kopparverket oppi vestfjella går ein luftbane. Tynsetmålet held seg rett bra i byen enno, kor lenge det kan vara.

(Så ble Kolbotnen selt, men kjøpt attende i 1921. Hulda fann seg ei stue ikkje langt unna, Veslevangen, der ho kvilte ut mellom slaga med teater, folkevisedans, bunadinstruksjon og litterært arbeid. Og gubben slo seg i lag med ho av og til).

Arne:

Strålsjøvungen 5. august 1922. Eg kjem ikkje så langt som til Kolbotnen i år heller. No då tuftefolket er flutt ut, har tømmermann Sundby frå Asker med sitt hus flutt inn. Skal setja i stand nystova der. Men så er det laga eit lite kontor her, og med det skal eg nok greie meg.

(Det var siste sommaren Arne Garborg var på Kolbotnen.)

Marit Heiberg Lund

LIVET PÅ LABRÅTEN

Kraftsenter og hjem

Etter å ha flyktet fra Kristiania og opp til Kolbotn på Tynset i 1887 brøt familien Garborg opp fra fjellgården i 1897 uten å vite hvor de skulle flytte. Det ble til at de leide seg inn i hovedhuset på Labråten i Asker for 150 - 200 kroner pr. år.

Det var en vanskelig tid for Arne da de flyttet inn; han var syk og plaget med nerver. Han levde på diett for et mageonde, og han var ved begynnelsen av det som skulle bli en mangeårig sjelelig krise. Hulda tok selv initiativ til å leie dem inn på Labråten. For henne var nok beliggenheten ideell for det levende livet hun ønsket å være en del av. Der kom hun nærmere Kristiania, nærmere et pulserende kulturliv. Der hadde hun også mange av sine venner fra ungdomstiden, og der var det potensiale for utfoldelse av hennes mange talenter.

Det vanskelige valget av bosted sier noe om de motsetningene mellom ektefellene. Arne var 11 år eldre enn sin kone og noe av en einstøing. For ham var det fjellet, ensomheten og nærheten til naturen som trakk. Dessuten ville han gjerne at Tuften skulle gå på en nynorskskole slik han hadde gjort på Tynset. Kristianiamål hadde Garborg lite

sans for. Han tok derfor ikke et aktivt valg om å flytte, men ble motstrebende med på lasset. Det var antagelig på den tiden at Hulda begynte å innse at det var hun som måtte ta styringen i familien. Hun flommet over av energi, noe som vel ikke akkurat styrket Arnes mannlige selvfølelse. Han resignerte og trakk seg mer og mer tilbake til sin indre verden.

Likevel skulle det vise seg at han etter hvert slo seg til ro på Labråten og ble glad i stedet.

Rasmus og Martha Steinsvik eide Labråten, men Arne og Hulda kjøpte etter hvert det meste av eiendommen. Den skulle bli ekteparet Garborgs hjem resten av livet; Arne i 27 år, Hulda i hele 37 år.

Sønnen Aadne Olaus, kalt Tuften, var 9 år da han kom dit, han gikk bl.a. på Hartmanns Pensjonatskole (i dag Skaugumåsen Kurssenter), og han bodde på Labråten med sin familie hele livet. Etterkommerne har gjort en imponerende innsats med å verne om stedets opprinnelige atmosfære, og omvisninger holdes jevnlig i regi av Asker Museum som kjøpte stedet i 1995.

- ANNLEIS ENN ANDRE HEIMAR

Da Garborgs flyttet til Labråten i 1897, var Hulda 35 år og full av arbeidskraft og pågangsmot. Hennes energi og skaperevne fikk sitt utløp med utgangspunkt i alt fra husarbeid, matstell og ansvar for eiendommen til teater, folkedans, bunader, kokebøker og mye annet. I tillegg kom selvsagt hennes skjønnlitterære produksjon.

Hulda hadde hele livet drømt om en base som kunne gi utløp for all hennes virkestrang. Hun hadde selv som barn måttet flytte mye rundt, og hun hadde savnet en ro og en stabilitet som hun nå kunne etablere. På Labråten fikk hun dessuten også endelig utfolde sitt talent som organisator og initiativtager.

Allerede da de flyttet inn, hadde Labråten en frukthage; blant annet et stort pæretre med saftige gråpærer. Det ble sagt at dette treet ble plantet da Napoleon ble kronet, altså i 1804.

Etter hvert ble nesten hver flekk med jord på tomta dyrket opp. Særlig var det Tuften som var ivrig. Frukt, poteter

og grønnsaker, både til eget bruk og til salg. Han var i Holland og lærte hagebruk, og han fikk anlagt eget vanningsanlegg på eiendommen, bygde drivhus, og han var en ivrig birøtter.

Og Hulda var både høyt og lavt. Hun hadde sin hånd med i det meste: Selskapelighet; hun kunne kunsten å skape fest omkring seg for en stor krets av venner eller mer tilfeldige gjester. Administrasjon av tjenestefolk, ombygging, oppussing og innredning av huset.

Arne skriver i dagboka 25/10 1912: «Det er Hulda som er baade «Mann på Garden» og «Kona i Huset» paa Labraaten - med all uteflakking i Sumar hev ho baade Hus, Vøling og Haustarbeid av alle slag på seg - sit attåt nedlest med Skrivning og Prentretting til ein 20 Arks Roman, og fær endaa stundir til aa tenkje paa og brevskrive om dei Hundrad Ting ..»

Men selv om det mest var Hulda og senere Tuften som stelte med hagebruket, fulgte Arne godt med på all

aktiviteten på eiendommen. Potetene tok han ansvar for - både setting og opptaking, og han påtok seg å holde «gullbosten», løvetannen, i sjakk.

Han skriver i dagboka i 1905:

«Eg gjeng og grev i Hagen. Den Jordi er forunderleg - Svart og fæl og ser til inkjes ut. Men skaper med Guddoms-makt det himlisk fagre og det jordisk gagnlege. Eg er bonde. Jorddyrking er den einaste sanne kultur. Alle gudar have Takk, at eg eig ein Jordfleck!»

Om Garborgs hjem skriver Tilla Valstad, nabo og venn:

«Heimen er annleis enn alle andre heimar. Du blir ståande i døra som framfør eit sprakande, vakkert bilete, så fullkommi i farge - ein symfoni i raudt med ein enkel framand akkord i svart og kvitt på golvet Det er alltid lauv, blomar og frukt i fargerike krukker og skåler, bøker og bilete av Harriet Backer, Kitty Kielland, Eilif Pettersen - dei eldste av målarane - og så litt av dei nyare».

FOR TRASSUGE MAGAR

Rasmus Steinsvik og Arne Garborg styrte folkebladet «Den 17de Mai». Steinsvik ville selv skrive en kokebok, siden alle blad skulle ha oppskrifter, noe hans medredaktør Garborg lo av. Hvordan kunne denne ungkaren og spelemannen skrive kokebok? Men han fant ut at når først så galt skulle være, så var det vel bedre at ei kjerring, Hulda for eksempel, gjorde det. Dermed ble boken «Heimestell», skrevet av Hulda Garborg.

Der skriver hun om «Kunsten å eta»:

- »ein skal vera i godlag når ein et—
gnaal og grin er verre enn vondt, og den som surmular maten i seg, skal visst ikkje hava stort gagn av han.»

Her finner man oppskrifter på «Ert-pannkaku» fra Hedmarken, fatost fra Jæren, og en detaljert beskrivelse av

hvordan man røker laks i skorsteinen med kald einerøyk. Det var bare å henge laksen i skorsteinen og sitte ved varmen i timer med en lubben einerkvist som man dyppet i en bøtte vann og døyvet varmen med så snart bålet flammet opp.

Generelle råd om helse og levevis hadde også sin plass i boken. Ved treg mage var det bare å gjøre følgende:

«.. um natti ligg du sjølsagt med Pressnitzbind rundt magen. Det gjer underverk på trassuge magar og ro i nervune.» Pressnitzbind etter den tyske naturlegen Pressnitz var håndklær av garvet lin, dyppet i kaldt vann med tørt ulltøy og et godt ullplagg utenpå. Etter denne behandlingen skulle man spise «vispa surmjølk og flatbraud, myssmørsupe, rabarbra-supe (utan mjølk helst), varme kokte sviskur, fikur eller eple.»

Hun har råd mot alt fra gikt og magesyke til øreverk og «svevnlause». Hun lager nyrete av bjerkeblad, blåbærlyng, eikeblad, fenikkelfrø, gullbostblad (løvetannblad), kjerringrokk og melbærblad.

Hulda var flink til å lage mat, men Arne var også meget klar over at han var forventet å skryte av det han fikk. Barbra Ring kunne aldri glemme at han alltid sa -»Deilig suppe, Hulda», før han hadde ført skjeen til munnen.

VEGETARKOST

Hulda gikk inn for stor renslighet og lærte mennene (!) hvordan de skulle vaske seg. Hun fortalte dessuten at luft og mosjon var meget viktig. Hulda må vel også regnes som en av Norges tidligere vegetarianere, og hun spredte kunnskap om hvor nødvendig det var for kroppen å spise mye grønnsaker.

Det var på reise i Bayern at hun fikk enkel bondekost i hjemmene, og hun ble mer og mer kritisk til den over-

drevne bruken av kjøtt i det norske kostholdet. Hun mente at grunnstammen bør være en variasjon av grønnsaker, brød og frukt, og hun refererte til både idrettsmenn og soldater som verken var blitt svekket i ånd eller kropp av å leve på hel eller delvis vegetarkost. Likevel hadde hun ikke noe til overs for den asketiske, «fanatiske» vegetarianeren, og noen fullstendig vegetarianer ble hun aldri.

I 1909 ble Hulda Garborg utnevnt til «Norges matmor» av bladet «URD»

Hulda tok med seg kusymre fra Jæren og fikk blomsten til å vokse på Labråten, og Arne skriver i mai 1907:

«... no stend dei der ute og blømer bleike og fine som Draumar og Eventyr, som Altarljos; det er mine sælaste blidaste Heimeminne.»

Et lite stykke Jæren som hjalp dikteren til å føle seg hjemme i Asker.

Han skrev i 1923:

«Meir og meir vent vert det her på Labråten om Sumaren, til eine sida er me som innvaksne i Lauv og Blom, og til den andre ser me yver Hagar og Engjer og Skog og ein blaa liten Fjord-spegil heilt ut til den laage rolege Fjell-gaarden ovanum Oslo.»

STILLE!

Hulda skriver i dagboken 4. juledag 1903:

«I dag uendelig stillhet i huset. G. er nu ganske slugt av boka. Jeg gjorde et svagt forsøk på en liden lett midt-dags-konversation ved bordet. Men den var totalt mislykket. Etter et par kremtinger,- som alltid er innledningen til vore samtaler, fordi vi sidder så meget og tier, at vi begge må hente vore stemmer opp av en brønd, før vi kan snakke menneskelig - altså sa jeg efter denne prosess: -Jeg leser sån en

hyggelig bok i dag! Svar: - Hm.»

Det ble stille mellom dem. Arne hadde en økende fornemmelse av at han «ikke var hva en ret Ektemand og Fader burde og skulle være.» Det utviklet seg etter hvert et kompromiss; de levde sine parallelle liv. Eller som Hulda uttrykte det i dagboken: «*Idethele kan man leve længe sammen, når man bare alltid er sån passende skilt.*»

De fant altså en måte å leve sammen på som fungerte på et slags vis. Mye skilte dem i alder, bakgrunn, lynne og interesser, men mye bandt dem også sammen. De hadde en sønn. De skapte sammen et fristed for lokale og nasjonale kunstnere på Labråten, og de hadde mange felles kampsaker. Så det ville være feil å beskrive deres ekteskap som utelukkende problematisk. Mange og sterke bånd var det nok mellom de to.

Hulda holdt ofte middager med gjester som Amalie Skram, Fernanda Nissen, Harriet Backer og Kitty Kielland.

Var Garborg hjemme, kunne det nok hende de hørte et rasende brøl fra arbeidsværelset i annen etasje: «*Er det da ikke ro å få i dette huset!*»

Men noen ganger hendte det at han kom ned og slo seg sammen med dem i den hyggelige peiskroken, småpratet og diskuterte og moret seg når Fernanda slo seg løs eller Harriet Backer fikk narret Kitty Wentzel til å synge små lettsindige franske viser.

Det kunne faktisk gå måneder mellom hver gang Hulda og Arne så hverandre. Kveldene var stille, de satt i hvert sitt arbeidsrom. Når Tuften skulle spille på fela si, måtte han sitte på låven. Hulda passet på at Arne fikk arbeidsro; når tjenestejenta skulle tappe vann, måtte hun gå på tå over kjøkkengulvet. Det var så ille at han ikke orket storrengjøring i huset. Ikke at han ikke ønsket det, men han var rett og slett ikke i stand til det. Til lydene og romsteringen som huslige aktiviteter brakte med seg.

Når Arne var opptatt med arbeid, meldte han seg helt ut av fellesskapet og var i sin egen verden. Var det uro i huset, kjeftet han. Arbeidet gikk foran alt. Hulda satte middagen foran døren hans.

Forfatteren Tor Obrestad, både Arne og Huldas biograf, har studert en

brevveksling Arne hadde med psykiater Trond F. Aarre. Han mener mye tyder på at Garborg led av en alvorlig, tilbakevendende depresjon som utviklet seg til å bli kronisk etter ca. 1900. Aarre fant tre hovedgrunner til sykdommen:

Biologiske faktorer; arv.

Psykologiske faktorer; temperament, forsvarsmekanismer.

Livshendelser, ytre omstendigheter.

Et slikt syn på Garborg samsvarer med Huldass. Hun karakteriserte ham som syk og svært plaget. Ikke tilregnelig. Obrestad mener at Huldass innsats for at han tross alt greide så mye innenfor det normale ikke må undervurderes. Hun sørget for at de ytre omstendighetene var så trygge som mulig, og hun skapte på Labråten et fast punkt i tilværelsen som reddet ham fra mange av de oppløsende krefter han hadde i seg.

Utad sto hun alltid fullt ut på sin manns side, og hun mistet aldri respekten for ham, selv om hun også ryddet plass til seg selv og bøkene sine.

Og Garborg selv ga ofte uttrykk i dagbøkene for sin tilfredshet med «*den vesle heimen her paa Labraaten*» som «*hev gjeve livet mening for meg... - Og det er berre innanfor Gjerdi her på Labraaten at eg kjenner meg heime*».

«MÅLKROKEN»

Å flytte til Labråten var delvis et forsøk på å gi Arne et stabilt punkt i livet, delvis et forsøk på å samle den lille aktivistgruppa rundt *målrørsla* og avisen *Den 17. Mai*. Garborg var et naturlig midtpunkt i den målpolitiske aktiviteten med lyrikere som Olav Nygard og Henrik Rytter i nært nabo-skap. Rasmus Løland bodde i et hus på eiendommen, og Kristofer Uppdal

holdt til på Landøya like i nærheten. Senere kjøpte skuespilleren Edvard Drabløs et hus i nabolaget.

Så det var ikke helt uten grunn at området ble kalt «*målkroken*» i lokal-miljøet.

Den unge målmannen Haakon Nygard i Torpo sa:

«Garborg er som eit brennglas, alt vårt norske stræv samlar seg i han og gjeng ut ifrå han.»

Denne «*norskdomsrørsla*» var spesielt viktig for landet i årene før og etter 1905 da nasjonal bevissthet og markering av Norge som nasjon var helt avgjørende. Og fra målsak gikk det ringvirkninger ut til et helt miljø som tok del i en nasjonal bevegelse, spesielt i de tre første tiår i dette århundre. Dette var en virksomhet som ekteparet - og sønnen - sto sammen om. Arne Garborg ga av de pengene han hadde, for å hjelpe unge kunstnere, Hulda hjalp til på sin måte; med praktisk hjelp, oppsøkende virksomhet og gjerne en kurv med mat til den hun besøkte.

Folkeviser, bunader, dans, billedkunst, litteratur og teater. Da Hulda første gang viste seg på restaurant i bunad, ble hun bortvist fordi hun var så bondsk kledd. Utviklingen som startet med Hulda og hennes venner frem mot dagens bunadbevissthet på høytidsdager har vært rivende. Hulda og Arne åpnet hjemmet sitt for unge kunstnere som danset visedans, øvde inn skuespill og kjempet for å bevare norske tradisjoner. «Spellaget» startet med øvelser og forestillinger i det små på Labråten, de dro på turneer land og strand rundt, og denne aktiviteten utviklet seg videre mot Det Norske Teater som ble åpnet i 1912.

SANGDANS

Allerede i 1895 hadde Hulda hørt Thorvald Lammers syng folkeviser.

Hun ble svært betatt og begynte å arbeide frem sangdans og folkevisedans i hovedstaden. På en reise til Færøyene opplevde hun den mektige færøyske sangdansen sterkt:

«Slig Hedenskap har jeg aldrig set i Dans. Gamle, veirbidte Mænd blev rent vilde og skraalede af Fryd og Livsglæde.»

Og allerede i mars 1902 viste dansringen i Bondeungdomslaget første gang fram sangdans offentlig.

Hulda og Arne Garborgs hjem ble et kraftsenter. Labråten var et samlingspunkt for diktere og forfattere som skrev på nynorsk, Kristoffer Uppdal, Rasmus Løland og Johan Bojer blant mange andre. En rekke malere sluttet seg til kretsen. Harriet Backer, Kitty Kielland, Gustav Wentzel og Gerhard Munthe for å nevne noen. Kontakten mellom Askerkretsen og Lysaker- og Fleskum-malerne var nær. Man kan snakke om et åndsfellesskap av de sjeldne i en tid da nasjonens historie og identitet spilte en viktig rolle.

Sønnen Tuften ble aldri en stor nasjonal fører, slik faren kanskje hadde håpet. Men han ble en stille og vennlig mann, som var god støtte for sin mor. Han ble ansatt på Universitetsbiblioteket i 1912, giftet seg i 1917 og levde et rolig familieliv på Labråten til han døde etter siste verdenskrig.

Det var mange frø som ble sådd på Labråten, og mange planter som vokste seg sterkere også etter ekteparet Garborgs død. Olav Nygard snakket nok på vegne av mange unge kunstnere som var blitt hjulpet fram, da han skrev diktet «*Vårminne frå Labråten*». Her er et vers:

Hin våren flødde fra
Or alle grunnar, eit solhav
Rulla yve ås og vang,
Og jorda opna sine rikdomsbrunnar

Tuften på Labråten der han ble boende etter foreldrenes død

Og tok den himels gåva varmt i fang;
Og tusund blomar brast lik
Barnemunnar der glederope
Spana seg til sprang.
- Kor kann ein tungeleik
Med andedrage få fram
Den sæle draum i Edens hage.

Da Arne Garborg ble bisatt i januar 1924, holdt Arnulf Øverland tale fra Den norske Forfatterforening:

«Arne Garborg var utvilsomt den mest omfattende aand. Ingen hadde så svære motsetninger i sitt sinn.»

Videre sa han:

«Arne Garborg har samlet vaare lengsler innad mot vaart eget vesen, han har ropt på alt, som er norsk i oss, og han skal faa svar!»

Dette ropet høres ennå - hundre år etter at den lille familien på Labråten beriket vår nasjonale arv.

Kilder:

Tor Obrestad: «Arne Garborg - ein biografi», Gyldendal 1991

Tor Obrestad: «Hulda», Gyldendal 1992

Asker Museum: «Labråten, Hulda og Arne Garborgs heim», brosjyre 1997

Sønnø Sem Borse: «Hulda Garborgs liv og forfatterskap», hefte 1997

Sønnø Sem Borse: «Hulda Garborg og miljøet i Asker», hefte 1997

På tampen

MATEMATISKE FAKTA

Abu Abdullah Muhammad Ibn Musa al-Khwarizmi (770-840) var en av historiens største matematikere. Født i dagens Uzbekistan, som var et muslimsk land i 1000 år før russerne erobret det i 1873, og oppvokst utenfor Baghdad. Begrepet Algoritme (al-Khwarizmi) er oppkalt etter ham. Bøkene hans ble oversatt til latin på 1100- tallet. Al-Khwarizmi konstruerte ved hjelp av et 70 talls eksperter det første kjente kart over jorda i 830.

NYSGJERRIGE FAKTA

Curiositas - libido sciendi non necessaria

(nysgjerrighet - lidenskap for å kunne unødvendige ting) .

Nysgjerrighet var ikke et begrep med positive assosiasjoner i middelalderen. Den ble sett på som en hovedårsak til synden. Man skulle ikke forsøke å forstå det Gud holdt skjult, Gud holdt det skjult av en grunn. Gud ville at skapelsen skulle være et mysterium. Så drivkraften bak vitenskap, og for den saks skyld magi, var blant de grunnleggende synder, i henhold til Augustin. Nysgjerrighet førte også til overmot, ved at den som fikk ny kunnskap, kunne sole seg i sin nye innsikt. De overmodige kunne ikke nå Gud. Bernard de Clairvaux (1090-1153) var en konservativ kirkeleder som kjempet mot både magikere og vitenskapsmenn (ikke så rart han ikke så forskjell, det var mye senere at dette skillet ble helt tydelig).

Peter Abelard var en vitenskapsmann han kjempet hardt mot.

Abelard oversatte enkelte av al-Kwarizmi's bøker.

Thomas Aquinas (1224-1274) definerte skillet mellom det negative curiositas og studiositas, det siste var "hengivenhet til læring", mens curiositas var et driv etter å "finne ut", en slags mindreverdige appetitt. Dette skillet gjorde det senere lettere for seriøs vitenskap å utfolde seg.

KYNISKE FAKTA

Hemmeligheten med suksess er å være genuin. Så snart du klarer å spille genuin, er suksessen like om hjørnet.

en kyniker

Kvinner liker stillferdige menn. De tror de lytter.

en kyniker til

En nevrotiker bygger luftslott. En psykotiker bor i dem. Bare psykologene får inn leie-inntektene.

enda en kyniker

Tilgi alltid dine fiender – ingenting ergrer dem mer.

ingen ende på kynikere

Venner kommer og går, fiender pleier å akkumulere seg.

ditto

Hvis du tror ingen bryr seg om du lever, så stå over noen rentebetalinger.

sic!

FAKTISK GODE RÅD

Hopp ikke bukk over en enhjørning.

Still ikke spørsmål ved din kones vurderingsevne. Se hvem hun giftet seg med.

Gå aldri glipp av en god anledning til å holde kjeft.

Den raskeste veien til å doble pengene dine er å brette dem og putte dem tilbake i lommen.

EN FAKTISK RETTSSAK

USAs eks-president Bill Clinton hadde ikke bare Monica-gate, han hadde også den mer ukjente Teri-gate. Teri Smith Tyler saksøkte i 1993 Clinton, Carter, Perot, IBM, osv. for å blant annet ha sendt minimum 10 millioner sorte kvinner til konsentrasjonsleire, for å ha opprettet anstalter for oppdrett av sorte unge kvinner til bruk i forlystelse og jakt. Hun ville ha 6 milliarder dollar i erstatning. Hun tapte saken.

acem-meditasjon

Den mest kjente, mest brukte og anerkjente avspennings-metode i Norge

forskning

Treff blink med acem-meditasjon

En studie med kontrollgruppe viste at skyttere som lærte acem-meditasjon, skjøt bedre i konkurranser. Studien antyder også at acem-meditasjon reduserer stress-nivået hos individer i belastende og krevende situasjoner.

"The effect of meditation on shooting performance." Solberg EE, Berglund KA, Engen Ø, Ekeberg Ø, Loeb M British Journal of Sports Medicine 1996; 30:1-5

Bedre helse med acem-meditasjon

En studie antyder at løpere som praktiserte acem-meditasjon i et halvt år, styrket sitt immun-system. Acem-meditasjon har også andre fysiologiske virkninger.

"A modulator of the immune response to physical stress? A brief report." Solberg EE, Halvorsen R, Sundgot-Borgen J, Ingjer F, Holen A. British Journal of Sports Medicine 1995; 29:225-57

Redusert blodtrykk med acem-meditasjon

En annen studie viste at lokomotiv-førere på skiftarbeid med søvnløshet og hjertesykdommer, fikk redusert blodtrykk, kolesterolnivå og sov bedre etter å ha praktisert acem-meditasjon.

"Acem-meditasjon gunstig for stressede lokomotiv-førere."
Pär Westlund *Dyade* 2/1993:36-51

BLI DYADE-ABONNENT, DU OGSÅ

Mat og drikke

Drift og dyd

Fotball og terapi

Det er ikke lett å være barn

Vellyst og lidelse

Ibsen og Proust

Du finner det meste i Dyade. Tidsskriftet for deg som ikke leser tidsskrifter.

Reflektert, men ikke tungt.

Tankevekkende, men ikke innfløkt.

Kanskje litt på tvers av tidens selvfølge tanker.

Hvert hefte belyser ett tema.

Som abonnent er du derfor med i en liten bokklubb.

For mindre enn 200 kroner får du fire hefter i året.

Du kan også bestille enkeltnumre.

Ring 23 11 87 00

Fax 22 83 18 31

E-post: dyade@acem.no

Hjemmesider: dyade.no

Jeg bestiller:

- Abonnement på Dyade
4. nr. pr. år kr. 190
- Bok om Acem-meditasjon
Stillhetens psykologi kr. 125
- Boken *Personlig produktivitet* kr. 145
- Boken *Tal bedre* kr. 195
- Boken *Stress - arbeid - kjærlighet* kr. 140
- Godt grønt*. Kokebok for vegetarmat. kr. 240
- For kropp og sinn*. Vegetariske basisoppskrifter kr. 240
- Gratis brosjyre for Acems kurs

Følgende temahefter av Dyade:

.....
.....
.....

Navn:

Adresse:

BREV

Kan sendes
ufrankert i
Norden.
Adressaten
vil betale
porto.

SVARSENDING

AVTALE NR. 126000/95PB

DYADE

Postboks 2559, Solli

N-0202 OSLO

NORGE

Temahefter

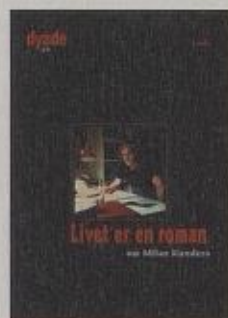
1/2 1996

700 000 nordmenn vil prøve vegetarkosthold. Les hvorfor.

1 2000

Middelalderisk forfølgelse, vår tids massedrap, mediernes anklager.

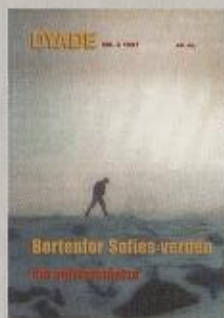
2 2000

Livet er en roman. Om Milan Kundera

3 2000

Trivialitetens seier, frihet er ingen spøk, skutt ut i rommet

3 1997

Hvordan kan vi lære å kjenne oss selv? Hva er subjektiv og objektiv viten?

2 1998

Henrik Ibsens *Brand*. En rasende dikter med giftig husdyr. Ibsen i Italia refser nordmennene.

3 1999

Les Bibelen som en roman, med Gud som hovedperson og Satan som hans skygge.

Er vi barn for lenge?

ISSN 0312-7722

C-BLAD

0

HØGSKULEN I SOGN OG FJORDAN
POSTBOKS 133
6851 SOGNDAL

1770332 579000

dyade
.no

Postboks 2559 Solli
0202 Oslo

Arne Garborg 1851 - 1924

sentral norsk intellektuell og skribent (journalist og forfatter),
engasjert i nasjonale, religiøse, politiske og etiske spørsmål,
stod alltid på dei svakaste og dei lågaste si side,
var prega av motsetningar og stort mangfald,
ofra omdøme og jobb for det han trudde på,
er rekna som ein av dei sentrale europeiske modernistane

Dette Dyade er utgitt til feiringen av Garborg-jubileet
i samarbeid med jubileumskomiteén og NRK Radioteatret.

Knudaheio - Arne Garborgs hus på Jæren

